

Kalniškės mūšis: laisvės kovų paveikslo detalė

Straipsnyje analizuojama Kalniškės mūšyje kovojusio partizanų padalinio struktūra, sudėtis ir vieta lietuvių pasipriešinimo antrajai sovietinei okupacijai kontekste. Apžvelgiamas laikotarpis nuo antrosios sovietinės okupacijos iki garsiųjų kautynių. Šiuo metu padalinys išgyveno audringą ir kovingą partizaninio gyvenimo epizodą, įgijo patirties, pasitikėjimo savo ginklo galia ir pasiryžo stoti į mūšį Kalniškėje.

IVADAS

1945 m. gegužės 16 d. rytą Kalniškės pamiškių gyventojai išgirdo šūvių aidą. Nieko neįprasta. Visi žinojo, kad miške slapstosi ginkluoti apylinkių vyrai. Jie jau daugiau nei pusmetį tai vienur, tai kitur įsiveldavo į susirėmimus su kareiviais ar sribais, todėl ir šis kartas neatrodė išskirtinis. Tačiau kaip tik šiems šūviams buvo lemta visam laikui įeiti į lietuvių laisvės kovos istoriją. Visą dieną griaudžiant ginklams vietos žmonės aplankė įvairūs jausmai. Partizano Adolfo Voskos-Špoko sūnus Justinas prisimena: „Mama su tėvo močiute, šluostydamosi ašaras, laukė, kuo baigsis tas žiaurus, ilgas mūšis.“¹ Tuo tarpu raudoniesiems okupantams simpatizuojantys Krosnos valsčiaus kontoros darbuotojai džiūgavo, kad „banditų būrys“ apsuptas ir naikinamas². Šūviai nurimo tik vakare. Krosnos link riedančius sunkvežimius dengęs brezentas neįstengė paslėpti

žmonių kūnų... Kalniškės miške ant Meškakalnio kalvos gulėjo suvirtusios pušys³...

Daug kam buvo žinoma, kad miške nemažai vietinių slapstosi nuo mobilizacijos. Tačiau jeigu vyrai vengė mirties fronte, tai kodėl ją pasitiko tėviškėje? Kodėl ir dėl ko jie kovėsi? Gal galėjo pasitraukti? Šiandien jau daugelis žino, kad tada Kalniškės miške su okupantų pulku kovėsi nepriklausomos Lietuvos kariuomenės puskarininkio Jono Neifaltos-Lakūno vadovaujama partizanų kuopa. Įvairūs šio mūšio aprašymai jau ne kartą pasiekė skaitytojus, o faktai, įžvalgos ir apibendrinimai senokai įpinti į lietuvių antisovietinio pasipriešinimo istoriją nušviečiančius darbus. Šis įvykis atspindi laikotarpį, kai Tėvynei laisvės parnešti išėjo šimtai lietuvių, giriose liepsnojo jų laužai ir visoje Lietuvoje griaudėjo nuožmūs mūšiai. Daug narsių partizanų krito Paliose, Varčioje, Kiauneliškyje, Virtukuose, tačiau kaip tik Kalniškės mūšis tapo partizanų drąsos ir pasiaukojimo simboliu. Tai pažymėjo jau mūšio amžininkai. Garsusis Juozas Lukša-Daumantas dar partizanaudamas rašė, kad Kalniškės kautynės „dažnai lietuvių prisimenamos keliose liaudies sukurtose dainose“⁴. Toje pačioje Dzūkijoje kovojęs Antanas Suraučius-Tauras prisiminė, kaip po Kalniškės kautynių „augo pasididžiavimas miško brolių kova, plito didvyrių legendos, skambėjo kuriamos dainos žuvusiems didvyriams, apverkiančios kritusius kovoje, bet kartu šlovinančios jų žygius ir

pasiaukojimą tėvynės laisvei“⁵. Partizanų kapelionas Justinas Lelešius-Grafas užrašė, kad Kalniškės „miško kalnas bus liudininkas, jis kalbės kartų kartoms, kad geriau mirti, negu vergauti...“⁶

Kalniškės mūšio vardas skamba ir šiandien. Skamba jau trečios lietuvių kartos lūpose. Tačiau istoriografija dar kupina baltųjų dėmių. Iki šiol tik fragmentiškai aptarta Lakūno kuopos sudėtis ir struktūra. Beveik nenagrinėta Kalniškės partizanų vieta lietuvių pasipriešinimo sovietinei okupacijai hierarchijoje. Nieko nežinoma apie jų veiklą iki Kalniškės mūšio ir po jo. Neatskleistos tiesioginės mūšio priežastys, mažai tyrinėta jo eiga, neišskirti etapai. Šio straipsnio tikslas – atsakyti į visus šiuos klausimus. Jį įgyvendinti padės naratyvinis analitinis ir indukcinis metodai.

Lokalių objektų ar reiškinių istorinis tyrimas praplečia globalių procesų pažinimo perspektyvą⁷. Šis tyrimas taip pat papildoma lietuvių pasipriešinimo sovietinei okupacijai paveikslą. Straipsnyje atsispindi pasipriešinimo jėgų centralizacijos procesų vyksmas ir laisvės kovos raiška Kalniškėje bei jos apylinkėse. Tai atskleidžia, kuo šie partizanai buvo panašūs į kitose Lietuvos vietose veikusius miško brolius ir kuo nuo jų skyrėsi.

Atsakymų į iškeltus klausimus pirmasis ieškojo Bronius Kašielionis⁸. Autoriaus darbas išsiskiria nagrinėjamai temai svarbių faktų gausa. Jame pateikiama daug amžininkų prisiminimų ir represinių struktūrų dokumentų ištraukų, tačiau jų analizei, vertinimui ir siejimui į visumą skiriama mažiau dėmesio.

Išsamesnę keliamos problemos analizę atliko Juozas Vytautas Uzdila⁹. Jo monografijoje nagrinėjamas tiek pats Kalniškės mūšis, tiek jo kontekstas – partizanų organizacinės struktūros ir jų ryšiai su centralizacijos centrais. Tačiau minėti aspektai aptarti remiantis daugiausia tik amžininkų prisiminimais,

todėl nemažai svarbių faktų ir procesų liko už tyrimo ribų.

Ypač vertinga Gabrielės Alksninytės-Karalienės publikacija¹⁰. Remdamasi amžininkų atsiminimais autorė parengė 45 Kalniškės mūšyje žuvusių kovotojų biografijas. Jos darbe atsispindi ne tik partizanų ir jų artimųjų likimai, bet ir padalinio kūrimosi bei paties mūšio epizodai.

Svarbiausias nagrinėjamos temos šaltinių klotas yra buvusių partizanų ir mūšio dalyvių Vytauto Adomaičio¹¹, Juozo Busilos¹², Stasio Čėplos¹³, Broniaus Gurevičiaus¹⁴, Alfonso Juškausko¹⁵, Kosto Kliučinsko¹⁶ ir kitų pasakojimai. Juose beveik neatsispindi Lakūno kuopos struktūros, pavaldumo ir ryšių su pagrindžio vadovybe problemos. Tikriausiai šiuos ir daugelį kitų aspektų jau amžiams užklojo užmaršties dulkės. Tačiau atsiminimuose išryškėja subjektyvi amžininkų patirtis būnant partizanų gretose ir Kalniškės mūšio sukuryje. Siekiant atkurti objektyvesnį paties mūšio vaizdą, jo dinamiką ir lūžio taškus, amžininkų atsiminimus reikia sujungti į vientisą pasakojimą.

Ne mažiau svarbi ir okupantų dokumentika. Kalniškės mūšyje kovojusio NKVD pulko vado majoro Jacenos raportas jau visiems gerai žinomas ir ne kartą cituotas¹⁷. Daug svarbių duomenų sukaupta Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA) saugomose operatyvinėse ir baudžiamosiose bylose. Vertingos informacijos suteikia operatyviniai pranešimai apie partizanų veiksmus, tardymo protokolai ir vienas kitas šnipų pranešimas. Visi šie šaltiniai padėjo Kalniškės mūšio šuvių aidui pasiekti mūsų dienas.

LAKŪNO KUOPOS PAVALDUMAS IR STRUKTŪRA

Kalniškės mūšyje kovojusi Lakūno kuopa buvo didesnio darinio – kelių valsčių

partizanus vienijančio junginio – dalis. Tas junginys kūrėsi panašiai kaip ir kitose Lietuvos vietovėse besiformavę pasipriešinimo vienetai. Daugybė žmonių antrosios sovietinės okupacijos pradžioje jau neturėjo ramaus gyvenimo iliuzijų. Pernelyg gyvi buvo 1941 m. trėmimų ir masinio teroro prisiminimai. Dėl to dar 1944 m. vasarą pradėjo slapstytis buvę vadinamieji Smetonos laikų kariškiai, šauliai, policininkai, Birželio sukilimo dalyviai, Vietinės rinktinės kariai ir nacių administracijos pareigūnai. Vis dėlto tada dar nemaža dalis vyrų traukė ne į mišką, o kirsti prinokusių javų. Tačiau prasidėjus mobilizacijai į Raudonąją armiją ir jie susibūrė po žaliaskarėmis eglėmis. Iš pradžių atskirų kaimų vyrai rinkdavosi artimiausiose giraitėse, pradėjo ginkluotis, tačiau jeigu apylinkėse nesimatydavo enkavėdistų ar sribų, grįždavo namo. Deja, raudoniesiems aktyvinant lietuvių gaudynes į frontą, šeimas tekdavo aplankyti tik naktimis ir trumpam, o pirmieji ginkluoti susidūrimai su okupantais vertė pagalvoti apie jungimąsi į didesnius, organizuotai gintis galinčius būrius. Pavyzdžiui, broliai Stasys ir Zigmas Čėplos (iš Rudaminos vls. Elveriškės k.) aplink namus išsislapstė visą 1944 m. rudenį, tačiau 1945 m. sausio mėn., pernakvoję pas giminačius Papartėlių kaime, buvo užklupti raudonarmiečių. Gindamiesi broliai nušovė vieną kareivį ir suvokdami, kad po šio įvykio „okupantai čia kels revoliucijas“, išėjo į Kalniškės tankumyną¹⁸. Taip pasielgė ir daugiau Rudaminos valsčiaus vyrų: Kostas Kliučinskas (iš Rudaminos), Antanas Viskačka (iš Lopiškių k.), Stasys ir Juozas Mirijauskai (iš Pagrūdės k.), Jonas ir Albinas Kaknevičiai (iš Didžiosios Kirsnos)¹⁹. Partizanų gretos vis labiau augo. „Kiekvieną dieną į mišką ateidavo vyrų ne tik iš apylinkių, bet ir iš tolimesnių kaimų“, – pasakojo partizanu Vilku tapęs S. Čėpla²⁰. Taip 1945 m. sausio–vasario mėn. žaliukų grupė išaugo nuo 9 iki

60 kovotojų. Čia susirinko vyrai iš Lazdijų apskrities Lazdijų, Rudaminos, Šventėžerio, Sangrūdės, Seirijų valsčių ir Marijampolės apskrities Krosnos valsčiaus²¹.

Miške susirinkus per pusšimčiui ginkluotų vyrų iškilo karinės drausmės ir hierarchijos būtinybė. Daugelis to meto Lietuvos partizanų formuočių perėmė nepriklausomos Lietuvos organizacinės struktūros principus. Kalniškės laisvės kovotojai taip pat nebuvo išimtis. Savo grupę jie organizavo karių kuopos pavyzdžiu. Kuopą padalijo į būrius, paskyrė vadus. Į kuopos štabą įėjo Albinas Kisieliauskas-Karvelis, jo brolis Vincas Kisieliauskas-Baravykas, J. Neifalta-Lakūnas ir Stasys Mirijauskas-Balandis²².

A. Kisieliauskas-Karvelis (g. 1916 m.) iš Lazdijų valsčiaus Murgų kaimo buvo partizanų kuopos vadas²³. Nepriklausomos Lietuvos laikais Alytaus ulonų pulke jis užsitarnavo vyresniojo puskarininkio laipsnį, o baigęs tarnybą dirbo ūkvedžiu Aštriosios Kirsnos dvare. Dėl to Kalniškės apylinkių gyventojams buvo gerai pažįstamas, turėjo tarp jų autoritetą²⁴. Dar vokiečių okupacijos metais jis tapo ginkluotojo pasipriešinimo organizacijos – Lietuvos laisvės armijos (toliau – LLA) – nariu, o 1944 m. rugpjūčio mėn. pirmasis pradėjo burti Kalniškės miške besislapstančius vyrus ir prisaikdino juos LLA priesaika²⁵.

Kuopos štabo viršininkas ir pirmasis Karvelio pavaduotojas buvo J. Neifalta-Lakūnas²⁶ (g. 1910 m.) iš Šventėžerio valsčiaus Giraitės kaimo – taip pat buvęs Alytaus ulonų pulko puskarininkis. Ir jis dar per nacių okupaciją įsitraukė į Lietuvos išsivadavimo judėjimą. Dėl to okupantai pradėjo jį medžioti, beieškodami J. Neifaltos, supainioję nušovė kitą to paties kaimo vyrą²⁷. Kitą kartą Šventėžeryje jį, bandantį pabėgti, peršovė ir nuvežė į Alytaus ligoninę. Tačiau ir iš ten Jonas paspruko. 1944 m. vėl užėję sovietai J. Neifaltai, nukentėjusiam nuo nacių, pasiūlė

vadovauti Šventežerio sribams, tačiau jis priesaikos, kurią davė tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, nesulaužė. Pasivadinęs Lakūnu, su jaunesniu broliu Vladu Neifalta-Gintaru išėjo erškėčiuotu partizanų keliu²⁸. Lakūno žmona Albina dar kurį laiką gyveno Giraitės kaime ir pasivadinusį ryšininkę Pušele talkino partizanams²⁹, tačiau persekiojama okupantų išėjo pas vyrą.

Kiti du štabo nariai buvo patyrę ir didelį autoritetą tarp kovotojų turintys partizanai. V. Kisieliauskas-Baravykas nepriklausomybės metais tarnaudamas liktiniu Lietuvos kariuomenėje turėjo viršilos laipsnį. S. Mirijauskas-Balandis buvo Lietuvos kariuomenės puskarininkis, vėliau – pasienio policijos vachmistras³⁰.

Kalniškės partizanų kuopa dalijosi į 4 būrius. Pirmajam vadovavo pats Karvelis, antrajam – Lakūnas, kiti du būriai klausė Leono Kliukinsko-Levo ir Stasio Čėplos-Vilko įsakymų³¹.

L. Kliukinsko-Levo (g. 1913 m.) iš Sangrūdės valsčiaus Mockavos kaimo būryje būrėsi daugiausia Sangrūdės apylinkių vyrai. Iš visų Kalniškės partizanų vadų Levo gyvybės siūlas nutrūko pirmiausia. Jis žuvo 1945 m. kovo 17 d. susidūręs su priešais³². Kitas būrio vadas S. Čėpla-Vilkas (g. 1917 m.) iš Rudaminos valsčiaus Elveriškės kaimo nuėjo audringą partizaninės kovos kelią ir netgi sulaukė Lietuvos laisvės valandos. Jis, kaip ir Karvelis su Lakūnu, buvo ulonų pulko puskarininkis ir taip pat neturėjo ramybės nei valdant rudiesiems, nei atėjus raudoniesiems okupantams. Stasys su ginklu beveik nesiskyrė nuo 1938 m., kai pradėjo tarnybą nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. 1941 m. jis dalyvavo antisovietiniame sukilime, tų pačių metų pabaigoje tapo LLA nariu, o 1944 m., išgirdęs generolo Povilo Plechavičiaus kvietimą, stojo tarnauti į Vietinę rinktinę. Ten Stasys užsitarnavo būrio vado pavaduotojo pareigas, tačiau tuo pat

metu vykdė ir LLA pavedimus. Už tai jį bandė sulaikyti nacių karininkas, bet S. Čėpla jam pasipriešino ir buvo įkalintas. Kalėjimo durys atsivėrė tik į Lietuvą įžengus frontui. Stasys grįžo į tėviškę, tačiau buvo pradėtas gaudyti raudonųjų ir su penkiais broliais išėjo į mišką³³. Jo būrį sudarė daugiausia Rudaminos valsčiaus vyrai³⁴. Iš visų minėtų Kalniškės partizanų vadų Vilkui buvo lemta kautis ilgiausia – iki 1947 m. pabaigos. Per tą laikotarpį jis buvo aktyvios partizaninės kovos šalininkas, kapeliono J. Lelešiaus-Grafo žodžiais tariant, Vilkas „daug baimės įnešė sribitelių tarpe, jiems tiesiog tapęs mitologiniu partizanų“³⁵.

Karvelio ir Lakūno kuopos struktūra pradėjo keistis 1945 m. pavasarį. Tada žaluma pasipuošę medžių vainikai teikė prieglobstį žiemos iškamuotiems, kovos krikštą jau spėjusiems gauti partizanams ir sykiu viliojo naujus, iki tol namuose besislapsčiusius. „Kalniškės miškas tikrai malonus: daugybė vidutinio aukštumo kalnelių, sausas ir pakankamai tankus. Viena bėda, kad per mažas“, – prisiminimais dalijosi kapelionas J. Lelešius-Grafas³⁶. Miškelis nedidelis, o „vyrų vis daugėjo, prasimaitinti ir pasislėpti sunku“, – tarsi tęsdamas prieš tai cituotą mintį pasakojo būrio vadas S. Čėpla-Vilkas³⁷. Į Kalniškę atėjo ir vyrų iš tolimesnių vietovių: Lazdijų apskrities Leipalingio valsčiaus, Alytaus apskrities Simno valsčiaus³⁸. Dėl to jau 1945 m. kovo mėn. Karvelio ir Lakūno kuopos kovotojai nutarė, kad būsią geriau stovyklauti ir veikti mažesniais padaliniais, ir vadovaujami būrių vadų patraukė arčiau gimtųjų kaimų. Tada buvo pasidalyta į keturis būrius. S. Čėpla-Vilkas apie 19 vyrų išsivedė į Bogateliaus mišką Rudaminos valsčiuje³⁹; L. Kliukinskas-Levas su 18 partizanų apsistojo miškuose tarp Rudaminos ir Sangrūdės⁴⁰; Karvelio ir Lakūno būriai, dar kurį laiką stovyklavę kartu, taip pat išsiskyrė: apie 20 partizanų su Karveliu persikėlė į

Giraitės mišką, o apie 30 kovotojų su Lakūnu pasiliko Kalniškėje⁴¹.

Į skirtingus miškus pasitraukusių partizanų būrių likimas klostėsi skirtingai. Jau 1945 m. kovo 17 d. Rudaminos valsčiuje raudonarmiečiai išblaškė Levo būrį. Žuvus vadui L. Kliukinskui, jo pavaduotojui Viktorui Trečiokui-Liūtui ir dar keliems partizanams, kiti kovotojai išsiskirstė ir slapstėsi pavieniui. Vėliau dalis jų įstojo į kitus būrius. Pavyzdžiui, Kostas Kubilius-Meška tapo Sangrūdės vls. veikusio Adolfo Valentos-Ožio padalinio partizanų⁴², Juozas Šiupšinskas-Krienas perėjo į Sūsinkų miške stovyklavusią Vaclovo Navicko-Perkūno kuopą ir tapo vieno iš skyrių vadu⁴³, V. Adomaitis-Agrastas grįžo į Lakūno būrį⁴⁴.

Tuo tarpu K. Kisieliausko-Karvelio, J. Neifaltos-Lakūno ir S. Čėplos-Vilko padaliniai sparčiai didėjo. Vėlyvą 1945 m. pavasarį ne tik Karvelis, bet ir Lakūnas su Vilku jau pradėti vadinti ne būrių, o kuopų vadais⁴⁵. Tuometinį faktinį A. Kisieliausko-Karvelio statusą tikriausiai atitiko partizanų rinktinės vado pareigos. 1945 m. pavasarį ir vasarą jis vadovavo kelių valsčių (daugiausia Lazdijų, Rudaminos, Šventėžio) partizanų padaliniams, kuriuose tada kovojo apie 250 vyrų⁴⁶. Kaip tik minėtų valsčių teritorijoje nuo 1945 m. vasaros vidurio Dzūkų grupės partizanų štabas mėgino įkurti Seinų rinktinę.

Taigi iki 1945 m. gegužės mėn. Lakūno kuopa smarkiai išaugo. Ją sudarė jau apie 100 vyrų⁴⁷. Čia atėjo ir Dagilis (iš Raudonosios armijos dalinio pabėgęs Vincas Makauskas⁴⁸), ir Riešutas (buvęs Rudaminos „liaudies gynėjas“⁴⁹), ir daugelis kitų. Ateidavo partizanų ir iš kitų padalinių. Pavyzdžiui, po kautynių su raudonarmiečiais į Kalniškę atėjo Žuvinto paliose (Marijampolės aps. Gudelių vls.) veikusio būrio kovotojai Edmundas ir Petras Auštrevičiai⁵⁰. Būta ir „demokratijos“ apraiškų. Pavyzdžiui, Šeštokų kaimo vyrai broliai Antanas ir Adolfas

Voskai, jų kaimynas Bronius Gurevičius ir Jonas Šubonis iš Kirsnelės kaimo 1945 m. kovo pradžioje įstojo į Bogateliaus miške stovyklavusį Vilko būrį, tačiau apsilankę Kalniškėje nusprendė likti pas Lakūną. S. Čėpla šio noro turėjo paisyti⁵¹. Pažymėtina, kad J. Neifalta naujokus į savo kuopą priimdavo ne iš karto. Jie grupelėmis turėdavo gyventi atskirai ir tik įgiję pasitikėjimą prisiekdavo, gaudavo slapyvardžius bei būdavo priimami į pagrindinį padalinį⁵².

Lakūno kuopos struktūra buvo kiek savita. Kaip ir daugelyje Lietuvos partizanų padalinių, čia buvo savaip pritaikyti nepriklausomos Lietuvos kariuomenės struktūros principai. Kariuomenės kuopa susidėjo iš 3 būrių (po 30 vyrų), o šie – iš 3 skyrių (po 10–15 vyrų). Tuo tarpu Lakūno kuopa buvo padalyta ne į būrius, bet tiesiogiai į 6 skyrius. Juos sudarė nuo 12 iki 20 partizanų, kilusių iš to paties ar gretimų kaimų⁵³. Tokius organizacinės struktūros savitumus lėmė partizaninio karo taktikos ypatybės. Skyrius pagrindžio kovai tiko labiau negu būrys. Toks padalinys buvo judresnis ir sunkiau pastebimas. Civiliai gyventojai labiau pasitikėdavo pažįstamais partizanais ir padėdavo jiems. Todėl iš tos pačios vietovės vyrų suburtas skyrius galėdavo nuolat gauti maisto produktų, informacijos arba slėptuvę arčiau namų. Visų 6 skyrių veiksmus tiesiogiai koordinavo kuopos vadovybė, todėl nebuvo būtinybės kuopos dalyti į būrius.

Kalniškės partizanai buvo skirstomi į „žieminius“ ir „pavasariinius“. „Žieminiais“ vadinti jau parako uostę kovotojai, į mišką išėję dar 1944–1945 m. žiemą. „Pavasariniai“ buvo tie, kurie tik 1945 m. pavasarį papildė miško brolių gretas. J. Neifalta-Lakūnas labiausiai pasitikėjo „žieminiais“. Su jais svarstė tarnybos reikalus ir skyrė juos padalinių vadais⁵⁴. Lakūno pavaduotojas buvo jo svainis Albinas Senkus-Vanagas⁵⁵. Vienam skyriui vadovavo pats J. Neifalta,

kitiems – Antanas Aleškevičius-Ateitis, Jonas Botyrius-Basanavičius, Albinas Kaknevičius-Kalpokas, Kostas Kliučinskas-Kovas ir Aleksandras Padimanskas-Šarūnas⁵⁶. Visi skyrininkai buvo arti trisdešimties metų amžiaus, tarnavę nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. Ten A. Aleškevičius-Ateitis ir A. Padimanskas-Šarūnas užsitaravo puskarininkio laipsnį. J. Botyrius-Basanavičius ir K. Kliučinskas-Kovas, baigę karinę tarnybą puskarininkiais, toliau tarnavo policijoje (J. Botyrius – pasienio, o K. Kliučinskas – viešojoje)⁵⁷.

Kuopoje buvo ir daugiau karinėmis žiniomis galinčių pasidalyti vyrų. Pavyzdžiui, Bronius Šalaševičius-Žilvitis taip pat buvo tarnavęs Lietuvos kariuomenėje ir pasienio policijoje. Tad nors dauguma kovotojų buvo ne vyresni nei trisdešimties metų, jie tikriausiai turėjo iš ko mokytis. G. Alksninytė-Karalienė pažymi dar vieną svarbų aspektą. Pasak jos, partizanų ryžtą kovoti už Lietuvos laisvę stiprino ryšiai su neseniai gyvavusia laisva Tėvyne ir neapykanta okupantui. Tarp miško brolių buvo 1918 m. Lietuvos nepriklausomybės kovų savanorio dukra Albina Neifaltienė-Pušelė, Lietuvos nepriklausomybės kovų savanorių sūnūs Albinas Senkus-Vanagas, Edvardas Žukauskas-Uosis, Juozas Venslauskas-Alksnis, Alfonsas Čižikas. Partizanų gretose buvo ir nuo okupantų spėjusių nukentėti žmonių: 1940 m. Lietuvą okupavę sovietai ištrėmė J. Neifaltos-Lakūno tėvą, nukankino du partizano Antano Levicko brolius, persekiojo daugelį kovotojų ir jų šeimynykščių⁵⁸.

1945 m. pavasarį gausėjo ne tik partizanų, bet ir jų talkininkų gretos. Nepriklausomos Lietuvos laikais Simno valsčiaus Šarkiškių kaimo seniūnu buvęs Jurgis Maskelis 1945 m. balandžio mėn. subūrė rezervinį partizanų būrį, kurį sudarė net 30 vyrų. Būriui priklausė J. Maskelio sūnūs Juozas ir Česlovas, taip pat Juozas Burba-Leninas, Stasys Pšigockis-

Stalius, Juozas Krivickas-Klevas ir kiti Simno krašto gyventojai. Visi jie gyveno legaliai, vykdė žvalgų, ryšininkų ir rėmėjų funkcijas. Informaciją miško broliams jie perdavinėjo per partizano Vaclovo Kaduškevičiaus-Žalčio žmoną Oną Kaduškevičienę-Aguoną. Pats J. Maskelis rinkdavo žaliukams ginklus, prireikus paskolindavo savo arklius⁵⁹. Pažymėtina, kad šis rezervinis būrys smarkiai pergyveno savo organizatorius (veikė net iki 1948 m. rudens). Į jį vėliau stoji ir legalizavęsi partizanai Antanas Auštrevičius-Kalniškėnas, Ignas Stebulis-Žaltys, Alfonsas Liudkauskas-Ažuolas ir Jonas Ambraziejus-Vėjas⁶⁰.

1945 m. gegužės 16 d. įvykęs Kalniškės mūšis smarkiai pakeitė Lakūno padalinio struktūrą. Iš kone 100 kovotojų kuopos liko tik vienas būrys – apie 30 partizanų⁶¹ (45 žuvo, apie 20 legalizavosi)⁶². Netrukus būrys dar labiau sumažėjo, nes į Rudaminos valsčių pasitraukė savarankiškai veikti nutaręs S. Mirijausko-Balandžio vadovaujamas partizanų skyrius (11 vyrų)⁶³.

Nors Lakūno padalinys taip smarkiai nukraujavo, jo partizanai vis tiek siekė numatyti tolesnės kovos dėl nepriklausomybės gaires. Kitos dvi junginio kuopos – Karvelio ir Vilko – panašių praradimų išvengė. 1945 m. vasarą junginio štabas pradėjo gauti Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Kęstučio grupės (veikė Simno, Miroslovo valsčiuose ir dalyje Alytaus valsčiaus) leidžiamą spaudą⁶⁴, o rudeniop įstojo į suvalkiečių sukurtą Taurų apygardą⁶⁵. Tačiau Karveliui ir Lakūnui jau nebuvo lemta ilgai vadovauti. 1945 m. lapkričio 11 d. NKVD Lazdijų apskrities skyrius gavo informatoriaus pranešimą, kad A. Kisieliauskas-Karvelis lanko Lazdijų valsčiaus Murgų kaime gyvenančią savo šeimą. Kitą dieną, lapkričio 12-ąją, sodybą apsupę enkavėdistai mėgino partizaną suimti, tačiau šis, išplėšęs iš priešo automatą, paleido dvi serijas: vieną į priešą, kitą į save⁶⁶. Karveliui

žuvus, Lazdijų–Rudaminos–Šventežerio apylinkių partizanų junginio vadu tapo J. Neifalta-Lakūnas. Daug Karvelio kuopos partizanų perėjo pas jį į Kalniškę⁶⁷. Deja, 1945 m. lapkričio 20 d. jis, apsuptas raudonarmiečių ir stribų, žuvo kaudamasis Simno valsčiaus Atesninkėlių kaimo sodyboje⁶⁸.

Žuvusius Karvelį ir Lakūną pakeitė kiti vadai. Aplink Giraitės mišką veikusiems partizanams ėmė vadovauti Karvelio brolis V. Kisieliauskas-Baravykas. Kalniškės miško vyrų vadu tapo Lakūno svainis A. Senkus-Vanagas. Rudaminos miškuose toliau veikė S. Čėplos-Vilko ir S. Mirijausko-Balandžio padaliniai. Nors visi minėti partizanų vienetai dar prieš pusmetį buvo pavaldūs Lazdijų, Rudaminos ir Šventežerio apylinkių rezistentams vadovavusiam štabui, po Karvelio ir Lakūno žūties bendras junginys jau nebuvo atkurtas. Atskirų padalinių vadai pateko į kitų Pietų Lietuvos partizanų struktūrų įtaką ir kartu su jomis įsitraukė į centralizuotą lietuvių pasipriešinimą sovietams.

RYŠIAI SU CENTRALIZUOTO POGRINDŽIO STRUKTŪROMIS

Du didieji Pietų Lietuvos partizanų telkimosi centrai – Dainavos ir Tauro apygardos – jau seniai sulaukė ne vieno istorijos tyrėjo dėmesio. Ne viename darbe nagrinėta šių centrų vadovybės veikla kuriant antisovietinio pasipriešinimo struktūras, aptarta partizanų padalinių pajungimo jų valdžiai eiga. Tačiau Dainavos ir Tauro apygardų paribio teritorijų – Lazdijų, Rudaminos ir Šventežerio – rezistentus vienijusiam junginiui taip ir nerasta vietos antisovietinio pasipriešinimo centralizacijos procesą aptariančiuose darbuose. Apie Kalniškės mūšyje kovojusį padalinį kalbama kaip apie savarankišką vienetą. Dažnai pasitenkinama teiginiu, esą tada buvo pati partizaninės

kovos pradžia ir dar nebuvo nei apygardų, nei rinktinių. Visgi tuometinis Dzūkijos partizanas A. Suraučius-Tauras savo atsiminimuose pabrėžė, kad pasipriešinimo sąjūdis apie Šventežerį ir Rudaminą „buvo stipriau organizuotas“⁶⁹. Toji organizacija – tai A. Kisieliausko-Karvelio ir J. Neifaltos-Lakūno suburtas kelių valsčių partizanų junginys, kurio vienas iš padalinių susirėmė su okupantais Kalniškėje.

Karvelio ir Lakūno junginio pavaldumo, ryšių su antisovietinio pogrindžio vadovybe analizė papildė Dainavos ir Tauro apygardų formavimosi procesų paveikslą ir atspindi dar vieną visos Lietuvos partizaniniam judėjimui aktualų aspektą – toli nuo pasipriešinimo štabų veikusių padalinių įsiliejimo į centralizuotas struktūras sudėtingumą. Dėl didelio atstumo lėtai veikė ryšiai, trūko informacijos, buvo neaiškos veikimo ribos, tą patį padalinį savo pavaldumui mėgino pajungti keli vadovaujantys centrai. Dažnai praeidavo ne vieni metai, kol nusistovėdavo pavaldumo grandinė ir būdavo nutiesiami patikimesni ryšio kanalai.

Surinkti duomenys atskleidžia, jog Kalniškės kovotojų sambūrio ištakos buvo nuo pat 1942 m. Dzūkijoje veikti pradėjusioje LLA organizacijoje. Jau minėta, kad pagrindiniai Lazdijų, Rudaminos ir Šventežerio apylinkių partizanų vienytojai A. Kisieliauskas-Karvelis, J. Neifalta-Lakūnas ir S. Čėpla-Vilkas dar neišėjus vokiečiams pradėjo vykdyti Lazdijų LLA štabo užduotis.

1944 m. vasarą į Vakarus slenkantis frontas, dalies organizacijos narių pasitraukimas iš Lietuvos ir sovietinio saugumo areštai sutrikdė LLA veiklą. 1944 m. rudenį Lazdijų apskrityje NKGB suėmė net 47 šios organizacijos narius⁷⁰. Vis dėlto ir toliau buvo rengiamasi ginklu pasitikti sovietų santvarką. Buvo savarankiškai telkiamas Kalniškės partizanų kuopos branduolys ir verbuojami ryšininkai: 1944 m. rugpjūtį A. Kisieliauskas

LLA priesaika prisaikdino vieną iš būsimų kuopos štabo narių S. Mirijauską-Balandį⁷¹, o rudenį J. Neifalta paprašė Juozo Burbos tapti miško brolių ryšininku⁷². Faktą, kad Kalniškės miške susikūrusio padalinio partizanai subordinavo save LLA ir vadinosi „vanagais“, patvirtina ne tik NKVD agentų pranešimai⁷³, suimtųjų tardymo protokolai⁷⁴, bet ir pati partizanų organizacinė veikla. Įgyvendindami pasipriešinimo struktūros skirstymo į du sektorius – Veikiantįjį ir Organizacinį – principą Kalniškės partizanai pradėjo formuoti partizanų rezervo (Organizacinio sektoriaus) padalinius iš legaliai gyvenančių vietos žmonių⁷⁵.

Nuo pat partizaninio karo pradžios Kalniškės kovotojai ryšius palaikė ne tik su LLA – dar nacių okupacijos metais susiformavusia pagrindžio struktūra. Jie ieškojo galimybių sąveikauti ir su besikuriančiais centralizuoti pasipriešinimą mėginusiais vienetais. Vienas tokių buvo Sūsninkų miške veikęs V. Navicko-Perkūno vadovaujamas padalinys. Buvęs nepriklausomos Lietuvos kapitonas V. Navickas iš aplinkinių Sūsninkų ir Sangrūdų kraštų partizanų 1944 m. rudenį suformavo kuopą. Netrukus buvo užmegzti Perkūno ir Karvelio kuopų ryšiai⁷⁶.

Kitas naujas partizanų centralizacijos vienetas buvo Liškiavos apylinkėse kuriama Šarūno rinktinė. Ryšius su šia struktūra Kalniškės partizanai užmezgė 1945 m. vasario pabaigoje, kai po sėkmingo Rudaminos puolimo pasitraukė Liškiavos link ir susitiko su Šarūno būrio – rinktinės pirmtako – partizanais. Po bendromis jėgomis laimėtų kautynių prieš raudonarmiečių kuopą abiejų padalinių partizanai tarėsi dėl bendrų veiksmų. Nuspręsta, kad besikuriantis Šarūno rinktinė „užtikrins aniems šauniems vyrams pasitraukimą ir atvangą“. Planuota palaikyti ryšius per Seirijų apylinkėse veikusį Antano Grušausko-Siaubo būrį. Karvelio ir Šarūno

padaliniai išsiskyrė „raminami ryšio ir sąveikos perspektyvų bei pavasario vilčių“⁷⁷.

Surinkti duomenys leidžia teigti, kad į Kalniškės apylinkes sugrįžę partizanai 1945 m. pavasarį ir vasarą (iki Kalniškės mūšio ir po jo) palaikė ryšį su šio regiono partizanų veiksmus bandžiusiu centralizuoti LLA Alytaus apylinkės štabu, galbūt net veikė su jo žinia⁷⁸. Buvo užmegztas nuolatinis ryšys su šiai struktūrai pavaldžia⁷⁹ Simno, Miroslovo valsčiuose ir dalyje Alytaus valsčiaus veikusia LLA Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Kęstučio kuopa (vėliau pavadinta grupe). 1945 m. vasarą Kalniškės partizanus pasiekdavo Kęstučio grupės leistas laikraštis „Už tėvų žemę“⁸⁰.

Tikėtina, kad tais pačiais ryšio kanalais Kalniškės partizanus galėjo pasiekti ir 1945 m. pavasarį LLA Alytaus apylinkės štabo išleisti dokumentai, aptariantys partizanų veiksmų taktikos, drausmės ir elgesio su civiliais gyventojais aspektus. Šie dokumentai ragino partizanus megzti LLA vardu veikiančių padalinių ryšius ir kartu kovoti „prieš lietuvių tautos žiauriausią okupantą – bolševizmą“⁸¹. Miško broliams nurodyta, „kiek leidžia sąlygos, stengtis nesueiti į kautynes su bolševikinės kariuomenės grupėmis“⁸². Partizanai privalėjo nuginkluoti neorganizuotai veikusius ginkluotus asmenis, „kurie tiesiog užsiima tik banditininiais veiksmais, o jokių tautinių tikslų nesiekia“⁸³. Partizanams uždrausta plėšikauti ir nurodyta: „Iš gyventojų nieko brutaliai nereikalauti.“⁸⁴

Nors LLA nubrėžė esmines antisovietinio pasipriešinimo raiškos formų gaires, tačiau 1945 m. vasarą šios organizacijos reikšmė partizanų vienetais pradėjo mažėti. Tai lėmė šiuo laikotarpiu vykę masiniai LLA narių areštai. Algio Kašėtos duomenimis, 1945 m. vasarą Alytuje sovietinis saugumas suėmė net 34 organizacijos narius⁸⁵. Šį teiginį patvirtinantis Kęstutis Kasparas mano, kad po šių areštų trūko pajėgų, kurios galėtų

išlaikyti senąsias struktūras ir užtikrinti vadovavimą įsiliępsnojusiam partizaniniam sąjūdžiui. Tuo pat metu didėjo naujų Lietuvos partizanais besivadinančių junginių įtaka⁸⁶. Dzūkijoje ir Suvalkijoje susikūrė du laisvės kovotojus vienijantys centrai – Dzūkų grupė ir Tauro apygarda, į kurių plėtros lauką pateko ir Giraitės, Kalniškės, Bogateliaus miškai. J. A. Uzdila pažymėjo, kad šiose vietovėse veikusių padalinių į savo struktūras vienu metu mėgino įtraukti ir dzūkų, ir suvalkiečių partizanų vienetai⁸⁷.

Pirmiausia A. Kisieliausko-Karvelio ir J. Neifaltos-Lakūno junginio partizanus savo pavaldumui pajungė Tauro apygarda. 1945 m. liepos mėn. Tauro apygardos štabas susitiko su Sūsninkų–Sangrūdų kuopos vadu V. Navicku-Perkūnu, kuris jau nuo partizaninio karo pradžios palaikė ryšį su Karvelio ir Lakūno junginiu. 1945 m. rugpjūčio 15 d. V. Navickas dalyvavo Skardupių klebonijoje vykusiame Tauro apygardos vadų posėdyje. Nutarta, kad Lazdijų ir Alytaus apskričių (iki Nemuno) partizanai bus sujungti į Perkūno rinktinę⁸⁸. Taigi šiam dariniui buvo priskirtas ir minėtose teritorijose veikęs Karvelio ir Lakūno junginys. Buvę puskarininkiai A. ir V. Kisieliauskai, J. Neifalta ir S. Čėpla pripažino dar nuo partizaninio karo pradžios pažįstamo karininko V. Navicko autoritetą ir sutiko būti jo vadovaujami. Netrukus Karvelio ir Lakūno junginys pradėjo gauti Tauro apygardos ir Perkūno rinktinės vadų įsakymus ir atsišaukimus. Visuomenei skirti vadovybės atsišaukimai buvo dauginami rašomąja mašinėle ir platinami tarp apylinkių gyventojų⁸⁹. Lakūno diktuojamus tekstus spausdindavo partizanas V. Keršulis-Gluosnis. Vadas sakydavo, kad sovietų okupacija laikina, kad Lietuva greitai bus laisva, ragino vyrus neiti į sovietinę armiją⁹⁰.

Beveik tuo pat metu Karvelio ir Lakūno junginį mėginta prijungti prie kito pasiprie-

šinimo jėgas centralizavusio vieneto – Dzūkų grupės. Jos vadas buvęs nepriklausomos Lietuvos kariuomenės pulkininkas leitenantas Juozas Vitkus-Kazimieraitis 1945 m. liepos pradžioje pasiūlė iš Lazdijų valsčiaus kilusiam leitenantui Jonui Aleščikui-Gediminui pradėti eiti planuojamos sukurti Seinų rinktinės vado pareigas. Į šią rinktinę turėjo būti suburti Rudaminos, Šventėžerio ir Lazdijų partizanai⁹¹ (visi jie tada priklausė Tauro apygardos Perkūno rinktinės vadovavimą pripažinusiam Karvelio ir Lakūno junginiui). Tačiau Gediminas neskubėjo. Tik 1945 m. spalio mėn. jis susirado Rudaminos apylinkėse veikusį S. Mirijausko-Balandžio vadovaujamą būrį, kuriam pasiūlė dėtis prie kuriamos Seinų rinktinės. Vyrui sutiko, tačiau tuo rinktinės kūrimas ir baigėsi. Joje veikė tik vadas ir 11 Balandžio būrio partizanų⁹². Žinių iš Gedimino nesulaukė ir J. Vitkus-Kazimieraitis. Dėl to ištirti padėtis jis pasiuntė savo adjutantą Albertą Perminą-Jūrininką. Šis išsiaiškino, kad J. Aleščikas-Gediminas „visiškai nevadovauja partizanams ir nežinoma jo buvimo vieta“⁹³. Susitikęs su J. Neifalta-Lakūnu Jūrininkas buvo informuotas, kad Lazdijų ir Šventėžerio partizanai pripažįsta ne Dzūkų grupės, o Tauro apygardos vadovavimą⁹⁴.

1945 m. rudens pabaigoje susisiekti su Gediminu Kazimieraitis pavedė Seirijų valsčiaus vakarinėje dalyje veikusio partizanų būrio vadui atsargos vyresniajam leitenantui Vladui Stepulevičiui-Mindaugui, tačiau ir jo pastangos buvo bevaisės. Kazimieraičio kantrybė seko. 1945 m. gruodžio 30 d. išklausęs dar vieną Mindaugo raportą apie nesėkmingus bandymus surasti Gediminą, vadas nusprendė iš esmės pertvarkyti Dzūkų grupės struktūrą.

Tuo metu grupėje viena šalia kitos formaliai gyvavo dvi probleminės rinktinės – Seinų ir Šarūno. Seinų rinktinė (Lazdijų, Rudaminos, Šventėžerio valsčiai) turėjo

vadą karininką, tačiau šis nevykdė pavestų užduočių, nepalaikė ryšių su vadovybe, o jos teritorijoje veikiantys partizanai pakluso kitai struktūrai. Šarūno rinktinės (Seirijų, Leipalingio, Veisiejų, Kapčiamiesčio valsčiai) partizanai geranoriškai bendradarbiavo su Dzūkų grupės štabu, tačiau, pirmajam rinktinės vadui Vytautui Gončiui-Alseikai pasitraukus iš partizanų gretų, rinktinei reikėjo vado karininko. Kazimieraitis nusprendė šias dvi rinktines sujungti į vieną darinį (Šarūno rinktinės pavadinimu), o jo vadu paskirti karininką V. Stepulevičių-Mindaugą⁹⁵. Vis dėlto 1946 m. sausio pradžioje pasirodžiusiam Gediminui J. Vitkus-Kazimieraitis suteikė galimybę pasitaisyti. Vadas „davė tarnybinę pastabą Gediminui už tai, kad tas nebuvo atkreipęs pakankamo dėmesio į ryšių su Kazimieraičiu palaikymą ir per retai lankė savo rinktinės vyrus. Gediminas pasižadėjo ateityje užtaisyti spragas, kurios jo tarnybos metu buvo pasireiškusios.“⁹⁶ V. Stepulevičius-Mindaugas tikriausiai liko eiti Seinų apskrities komendanto pareigų, į kurias buvo paskirtas dar prieš 1945 m. Kalėdas⁹⁷.

Norint pateisinti Kazimieraičio pasitikėjimą, J. Aleščikui-Gediminui reikėjo imtis darbo. Kaip ir kitose Dzūkų grupės rinktinėse, jis turėjo suformuoti rinktinės štabą ir atskirų valsčių (Rudaminos, Lazdijų, Šventežerio) partizanų batalionus. Uždavinys – ne iš lengvųjų, nes reikėjo užmegzti ryšius su kitai struktūrai pavaldžiais Lazdijų ir Šventežerio kovotojais bei įtikinti juos pereiti iš Tauro apygardos Perkūno rinktinės į Dzūkų grupės Seinų rinktinės pavaldumą. Kai kas Gediminui pavyko, kai kas – ne visai: Šventežerio partizanai jo įgaliojimus pripažino, o Lazdijų – ne. Dėl ne visai sklandaus rinktinės kūrimo darbo joje buvo suformuoti ne trys, bet du batalionai. Batalionų pavadinimai buvo tik sutartiniai, nes atskiruose valsčiuose buvo likę tik po keletą kovotojų. Vis dėlto vadas planavo, kilus naujam Vakarų valstybių karui

su Sovietų Sąjunga, vykdyti civilių mobilizaciją ir kiekviename batalione suformuoti po 3 kuopas, kiekvienoje kuopoje – po 3 būrius, kiekviename būryje – po 4 skyrius⁹⁸.

1-asis Rudaminos batalionas buvo suformuotas S. Mirijausko-Balandžio būrio pagrindu. 1945 m. rudenį jame veikė 11 partizanų, o 1946 m. pavasarį, daliai jų gavus dokumentus bei prisidėjęs keliems civiliams, padalinį sudarė 7 veikiantys ir 7 legaliai gyvenantys kovotojai. Veikiantiems partizanams vadovavo būrio vadas B. Šalaševičius-Žilvitis. Veikiančių ir legaliai gyvenančių kovotojų veiksmus koordinavo legaliai gyvenantis kuopos vadas Jonas Pasvenskas-Pantera. Bataliono vadu Gediminas paskyrė S. Mirijauską-Balandį⁹⁹. Rudaminos valsčiuje dažnai lankydavosi ir dar vienas partizanų padalinys – S. Čėplos-Vilko vadovaujama kuopa. Tačiau šis vienetas daugiausia stovykladavo Bogatelius ir Sūsninkų miškuose, o čia jau būta pripažintų Tauro apygardos valdų. Tikriausiai dėl to Vilkas nesulaukė J. Aleščiko-Gedimino pasiūlymo pereiti į jo rinktinę¹⁰⁰.

3-iąją Šventežerio batalioną sudarė Kalniškės miško partizanai. Iki garsiojo mūšio ir po jo jie kovojo vadovaujami J. Neifaltos-Lakūno, o jam žuvus – A. Senkauskas-Vanago. Šių autoritetų iniciatyva iki 1946 m. pradžios Kalniškės partizanai buvo pavaldūs Tauro apygardos Perkūno rinktinei. Tačiau jiems žuvus, naujieji vadai tik mėgino atkurti ryšius su Tauro apygardos Perkūno rinktine. Jų įsipareigojimai Tauro apygardai nebuvo labai dideli, todėl jie buvo atviresni J. Aleščiko-Gedimino pasiūlymui jungtis į Seinų rinktinę. Batalione kovojo 23 veikiantys ir 11 legaliai gyvenančių partizanų. Jie buvo pasidaliję į du būrius, kuriems vadovavo Jonas Česnavičius-Dulkė ir A. Aleškevičius-Ateitis¹⁰¹. Šventežerio bataliono vadu Gediminas paskyrė partizaną slapyvardžiu Algirdas¹⁰².

2-ąją Lazdijų batalioną planuota sudaryti Giraitės miške veikusio būrio pagrindu. Šiam vienetui po A. Kisieliausko-Karvelio žūties vadovavo jo brolis V. Kisieliauskas-Baravykas. J. Aleščikas-Gediminas siūlė Baravykui bataliono vado pareigas ir parengti Lazdijų valsčiaus gyventojų mobilizacijos planus, tačiau šis nesutiko. V. Kisieliauskas-Baravykas ir toliau liko ištikimas Tauro apygardai ir nevykdė Gedimino įsakymų¹⁰³. Dėl to Seinų rinktinės Lazdijų batalionas veikė tik neginkluotojo antisovietinio pasipriešinimo plotmėje. Jį sudarė tik 8 legaliai gyvenantys rezistentai.

1946 m. pavasarį Seinų rinktinė pervadinta Algimanto rinktine, suformuotas jos štabas. Rinktinės vado adjutantu paskirtas S. Mirijauskas-Balandis (tuo pat metu ėjęs ir Rudaminos bataliono vado pareigas). Rinktinės mobilizacijos komendantu paskirtas Kazys Skirkevičius-Šarūnas. Štabo raštinininko pareigas ėjo buvęs Lakūno raštininkas V. Keršulis-Gluosnis¹⁰⁴.

Turimi šaltiniai liudija, kad nors J. Aleščikas-Gediminas dėjo pastangų, Dzūkų grupės štabas nebuvo visiškai patenkintas jo darbu. Pasak A. Suraučiaus, Gediminui „taip nesisekė, kaip buvo numatoma ir aukštesnės vadovybės pageidaujama“¹⁰⁵, o partizanų kapelionas J. Lelešius-Grafas darė išvadą, kad J. Aleščiko-Gedimino pernelyg „maža aktyvumo buvo parodyta“¹⁰⁶. Dėl to 1946 m. balandžio 9 d. įvykusiame Tauro ir Dainavos apygardų vadų susitikime nutarta galutinai įgyvendinti ankstesnį Kazimieraičio sumanymą – Algimanto ir Šarūno rinktinės sujungti į vieną Šarūno rinktinę, o jos vadu paskirti V. Stepulevičių-Mindaugą. Šarūno rinktinę nuspręsta perduoti Tauro apygardai. Iki tol Šarūno ir Algimanto rinktinių vadų pareigas ėję Antanas Kulikauskas-Daktaras ir J. Aleščikas-Gediminas turėjo pereiti dirbti į Dzūkijos ir Suvalkijos

partizanų veiksmams koordinuoti įkurtą Pietų Lietuvos partizanų štabą¹⁰⁷.

Vadovybės sprendimus pripažino visi partizanų padaliniai. Buvo sudarytas naujas Šarūno rinktinės štabas, kuriame darbavosi rinktinės vadas V. Stepulevičius-Mindaugas, štabo viršininkas Vaclovas Kavaliauskas-Krūmas, Ūkio skyriaus viršininkas V. Kisieliauskas-Baravykas ir raštininkas V. Keršulis-Gluosnis¹⁰⁸. 1946 m. birželio mėn. Mindaugas pavedė V. Kisieliauskui-Baravykui ir V. Keršuliui-Gluosniui vykti į J. Aleščiko-Gedimino bunkerį ir galutinai perimti buvusio Algimanto rinktinės štabo dokumentaciją¹⁰⁹. Anksčiau Algimanto rinktinės vado adjutantu ir bataliono vadu buvęs S. Mirijauskas-Balandis buvo pažemintas ir paskirtas būrio vado B. Šalaševičiaus-Žilvicio pavaduotoju¹¹⁰.

Šie struktūriniai pokyčiai vėl sutelkė daugumą kadaise veikusiam A. Kisieliausko-Karvelio ir J. Neifaltos-Lakūno junginiui priklausiusių partizanų padalinių į bendrą struktūrinį vienetą – Šarūno rinktinę. Tik S. Čėplos-Vilko vyrai vykdė kitus – Perkūno rinktinės vado – įsakymus. 1946 m. pavasarį Vilko kuopa buvo išformuota, o jis pats su keliais kovotojais perėjo Tauro apygardos Vytauto rinktinės vado žinion¹¹¹.

Deja, partizaninis karas užtruko ilgiau, nei tikėtasi, o jo realijos nulėmė tolesnius Šarūno rinktinės pavaldumo pokyčius. Pasak Adolfo Ramanausko-Vanago, „Šarūno rinktinės geografinė ir okupanto įgulų išsidėstymo padėtis buvo tokia, kad buvo tiesiog neįmanoma palaikyti ryšius su Tauro apygardos vadovybe“¹¹². Dėl to, 1947 m. vasarą Dainavos apygardos vado pavaduotojo pareigas ėjęs Vanagas Šarūno rinktinės vadovybės prašymu prijungė šią struktūrą prie savo apygardos¹¹³. Dainavos apygardai Šarūno rinktinė priklausė iki pat partizaninės kovos saulėlydžio.

KOVOS TAKTIKA, KAUTYNĖS IR SUSIRĖMIMAI

Lietuvos partizanų taktiką aptariančiuose darbuose dažniausiai pabrėžiama, kad po trumpo bandymo veikti dideliais, per šimtą vyrų vienijančiais padaliniais subrendo „originali taktinė mintis“ veikti mažomis grupėmis¹¹⁴. To priežastis buvo prieš partizanus kovojusių sovietinių karinių dalinių kiekybinis pranašumas. Dėl jo partizanai patirdavo daugybę nuostolių, todėl turėjo atsakyti stovyklavimo lengvai priešo pastebimose didelėse miško stovyklose, vengti atvirų kautynių ir pereiti prie slapstymosi po kelis bunkeriuose. Šie teiginiai gerai atspindi esminius Lietuvos partizanų ginkluotos kovos taktikos raidos bruožus, tačiau verta pažymėti, kad minėtasis trumpas veikimo dideliais padaliniais laikotarpis nebuvo vien tik savo jėgų pervertinimo ir praradimų metas. Kalniškės partizanų junginio kovų istorija liudija, kad iki pat Sovietų Sąjungos karo su Vokietija pabaigos sovietams Lietuvoje sunkokai sekėsi vykdyti didelės apimties antipartizanines operacijas. Nors tuo metu Lietuvoje buvo dislokuota per 20 NKVD pulkų (apie 1000 karių kiekviename), jie nesudarė pastovių igulų. Kelias dienas ar savaitę pasiautėję vienoje vietoje, jie buvo perkeliami į kitą ir ne visada galėjo atvykti ten, kur buvo kviečiami¹¹⁵. Į kovą prieš partizanus dažnai buvo metami sribai, tačiau jų buvo mažai ir jie nebuvo kovingi. Dėl to 1944 m. žiemą ir 1945 m. pavasarį, iki pat garsiojo Kalniškės mūšio, Karvelio ir Lakūno partizanų junginys dalyvavo ne viename susirėmime su okupantais, tačiau didelių nuostolių išvengė. Tikėtina, kad tuomet manyta taip: jeigu Antrojo pasaulinio karo frontas ilgesniam laikui įklampins Raudonąją armiją ir pareikalaus iš jos didesnių išteklių, Lietuvos partizanai sugebės perimti Lietuvos teritorijos kontrolę ir padės atkurti šalies nepriklausomybę.

Nuo 1945 m. vasario mėn. iki 1945 m. kovo mėn. Karvelio ir Lakūno junginys veikė kaip mobilus kovinis vienetas. Istoriografijoje tokie vadinami „skrajojančiais būriais“¹¹⁶. Junginio veikimo plotas apėmė net septynių valsčių teritorijas (Lazdijų apskrities Lazdijų, Rudaminos, Šventežerio, Leipalingio, Seirijų valsčiai, Alytaus apskrities Simno valsčius ir Marijampolės apskrities Krosnos valsčius)¹¹⁷. Iškalbingą Kalniškės partizanų veiksmų taktikos apibūdinimą paliko kartu su jais petys petin kovojęs A. Suraučius-Tauras. Jis atskleidžia, kad kovos taktikos požiūriu Karvelio ir Lakūno junginys kiek skyrėsi nuo kitų Užnemunės Dzūkijoje veikusių partizanų padalinių: „Tai buvo kitaip suorganizuotas ir kitaip veikęs kovos būrys. Rogėmis laksantys. Dvylika porinių rogių, šešiasdešimt kovotojų, dvylika rankinių kulkosvaidžių, didelė šaudmenų atsarga, savo maistas, grūdų pašaras arkliams. Toks apsiginklavimas, apsirūpinimas ir judrumas leido jiems keletą kartų laimėti, tiek lauktuose, tiek netikėtuose sārėmiuose. Taikė provokacinę ir bėgimo taktiką, įvesdami priešą į pasalas. Enkavėdistų ir kariniai daliniai vydavosi įžūlių partizanų būrį vieškeliais, šalutiniais keliais, pratrintais rogių, protrynomis miškuose, giraitėse, kalvotose vietose. Būrys staiga pasukdavo šalia kelio atgal, užimdamas geras pozicijas. Privirtusios rogės besivejančių kareivių enkavėdistų tapdavo geru taikiniu. Netikėta, triuškinanti ugnis vienu smūgiu parblokšdavo priešą.“¹¹⁸ Susirėmimuose su priešą pajėgomis ir atsitraukdami iš jų kalniškėnai taikė manevrinę rikiuotę. Iš atskirų padalinių buvo sudaromas avangardas, ariergardas ir flangų sauga. Tai leisdavo veiksmingai atremti priešą atakas. S. Čėpla-Vilkas prisiminė, kaip po 1945 m. vasario 16 d. prie Trako miško vykusio susidūrimo partizanai atsitraukė nuo jų persekioti atvykusio NKVD kariuomenės pastiprinimo: „Traukėmės nesislėpdami. Aš su būriu einu

priekyje, viduryje rogės su amunicija, ginklais, maistu, už rogių Lakūno būrio vyrų dalis, kiti su Karvelio būriu iš abiejų pusių kaip žvalgai, pasiruošę puolimui.¹¹⁹

Nuo 1944 m. rudens iki 1945 m. pavasario Karvelio ir Lakūno junginio partizanai dalyvavo ne vienoje kovinėje operacijoje, ne vienos kautynės. Tačiau bene svarbiausi iš tokių įvykių buvo Rudaminos miestelio puolimas ir Panaros kautynės.

1945 m. vasario 25 d. įvykęs Rudaminos miestelio puolimas derėjo bendrame to meto Dzūkijos partizanų kovų kontekste. 1944 m. gruodžio 8 d. partizanai užpuolė Butrimonis, 1945 m. sausio 19 d. šturmavo Ūdriją, vasario 12 d. – Miroslovą, o vasario 23 d. – Sangrūdą. Paprastai tokius puolimus partizanų vadai kruopščiai planuodavo ir jiems ruošdavosi. Tačiau, pasak J. V. Uzdilos, Rudaminos puolimo scenarijus buvo kiek kitoks – „labiau atsitiktinis“¹²⁰.

1945 m. vasario 25 d. apie 60 Karvelio ir Lakūno junginio partizanų iš Kalniškės miško atvyko į Rudaminos valsčiaus Lopiškių kaimą. Planavo visą dieną ten praleisti, o nakčiai išeiti į mišką. Vyrų grupelėmis po 5–6 išsibarstė po gyventojų sodybas. Vadai prie kiekvieno namo pastatė po sargybinių, prie kiekvieno į kaimą einančio keliuko pasiuntė žvalgus¹²¹. Tikriausiai jie ir pastebėjo į tėviškę atvažiuojantį sribą Petrą Seredą ir jo „bendražygį“ V. Griškeli¹²². Įvažiavę į sodybą sribai pamatė partizanus. P. Sereda jiems pasidavė (įstojo į junginį ir gavo Stumbro slapyvardį), o V. Griškėlis paraginęs arklus pabėgo pas sribus į Rudaminą „ir pranešė, kad taip ir taip – Petrą banditai suėmė“¹²³.

Apie vidurdienį partizanų sargybiniai pranešė, kad prie kaimo artėja sribų padalinys. Po Karvelio komandos partizanai išsidėstė gynybai ir netrukus privertė sribus trauktis. Tada partizanų pusėje kovėsis S. Mirijauskas-Balandis liudijo: „Po trumpo susišaudymo su sribais mes nesilaikėme

gynyboje, bet perėjome į puolimą ir puolėme iki Rudaminos valsčiaus centro. Puolimui vadovavo Kisieliauskas-Karvelis ir jo pavaduotojas Lakūnas. Į NKVD būstinę pirmas įsiveržė Stasys Čėpla-Vilkas, o po jo įėjo Karvelis su Lakūnu.“¹²⁴

Šį epizodą iš už NKVD areštinės grotų stebėjęs Vytautas Adomaitis pasakojo: „Girdim – šaudo... pro užkaltą langą palypėjęs matau – pilnas kiemas sribų... Greitai jie išlekioja. Tada atbėga apsirengęs rusiškais kailiniais ir su rusiška kepure... Stasys Čėpla. / – Laužkit duris! – pasigirsta. / Atsinešė Čėpla akmenį ir išmušė duryse skylę, pro kurią mudu išlindom. / – Tai ką, vaikai, ar su mumis, ar liekat su sribais? – klausia Čėpla. – Imkit ginklus ir važiuojam.“¹²⁵

Partizanų kovas nušviečiančioje istoriografijoje galima rasti ir nuomonių, kad miestelių, tarp jų ir Rudaminos, puolimas buvo vienas ryškiausių klaidingos partizaninės taktikos pavyzdžių. Esą kokia prasmė užimti valsčiaus centrą, jeigu nėra jėgos ilgiau jį išlaikyti¹²⁶. Tačiau vis dėlto derėtų pritarti nuomonei, kad miestelių puolimas buvo gana svarbus laisvės kovų epizodas, nes tai keldavo žmonių dviasį, sulaukydavo nuo išdavysčių ir kolaboravimo¹²⁷. Verta atkreipti dėmesį į partizanų tikėjimą, kad aktyvi ofensyva sustabdys okupacinės valdžios įsitvirtinimą Lietuvoje. Rudaminos miestelio puolimas taip pat sukrėtė vietos aktyvistus ir kolaborantus. Partizanai užėmė NKVD būstinę, vykdomąjį komitetą, paėmė visus dokumentus ir ginklus¹²⁸. Tą dieną, 1945 m. vasario 25-ąją, Rudaminoje vyko mokytojų suvažiavimas, kuriame, vadovaujant apskrities Agitacijos-propagandos ir švietimo skyrių vedėjams, posėdžiavo dviejų valsčių mokytojai. Posėdyje dalyvavusio Seinų apskrities LKP biuro sekretoriaus pranešimas apibūdina to meto padėtį kitos pusės akimis: „Įpusėjus suvažiavimo dienotvarkei, apie 2 val. dienos gavome

pranešimą, kad Rudaminos miestelį supa banditai, ir [...] išgirdome kulkosvaidžių bei automatų šūvius visai arti [...]. Padėtis buvo rimta, nes miestelis liko atviras, niekieno neginamas [...]. Kai kurie susirinkę mokytojai labai išsigando, kurie buvo lojalūs Tarybų valdžiai net pradėjo naikinti pareiškimus, kuriuos buvo pasirašę dėl stojimo į profesinę sąjungą. [...] milicija ir istrebitelių batalionas, banditams puolant miestelį dienos metu, pabėgo dėl silpnos organizacijos ir ginklų bei šaudmenų trūkumo ir paliko vietos aktyvų likimo valiai – banditų malonei.¹²⁹ Pranešime pažymima, kad gindami Rudaminą 9 sribai žuvo ir daugiau nei 20 dingo be žinios. Jie, „matyti, buvo sugauti banditų ir išvežti“¹³⁰. Tačiau vėlesniuose represinių struktūrų dokumentuose nurodoma, jog tąkart Rudaminoje partizanai nukovė 6 sribus¹³¹.

Svarbu pažymėti, kad puolant Rudaminą buvo išvengta civilių žmonių aukų. Amžininkai prisimena, jog puolimo metu bažnyčioje vyko pamaldos. Vadas A. Kisieliauskas-Karvelis užėjo į bažnyčią ir paliepė žmonėms likti viduje, kad nenukentėtų¹³². Deja, nuo priešų kulkų žuvo vienas partizanas¹³³.

Iš Rudaminos Karvelio ir Lakūno junginys grįžo į Kalniškės mišką. Ties Roliais jam kelią pastoti bandė sunkvežimiais atvykę kareiviai. Amžininkai pasakojo: „Partizanai pirmi įvažiavo į mišką, o kareiviai mašinomis atvyko iš paskos. Jie iššoko iš mašinų ir įėjo į mišką. Partizanai užėmė gerą kovinę padėtį ir iš ginklų atidengė ugnį. [...] Tada čekistai susirinko nukautus kareivius, sumetė juos į mašinas ir išvažiavo.“¹³⁴ Reikėjo pasitraukti iš apylinkių, nes jas turėjo užgriūti baudėjų batalionai.

Iš Rudaminos partizanai rogėmis keliavo apie 50 kilometrų ir dvi paras buvo apsistoję Merkinės valsčiaus Žaliamiškio girios masyve¹³⁵. Vasario 28 d. žvalgai pastebėjo, kad Panaros kaime apsistojo Liškiavos

partizanai – Šarūno būrys, vadovaujamas leitenanto Mykolo Lukošiuo-Lukošiaus. Ankstų tos pačios dienos rytą šie partizanai Kibyškių kaime buvo sulaikę du vyrus pilotus ir dvi moteris iš priešlėktuvinio posto (kažkur netoliese sugedusio lėktuvo igulos narius),ėjusius į Merkinę pagalbos. Amžininkai prisimena, jog Šarūno būrio vadai, „sužinoję, kad rusai priklauso reguliariajai armijai, nutarė pasielgti humaniškai – parodyti, kad Lietuvos partizanai kovoja ne su kariuomene, o su NKVD ir sribais. Paleido suimtuosius su visais ginklais.“ Vis dėlto vengdami išdavystės partizanai pasitraukė į esantį už kelių kilometrų Panaros kaimą, nes išaušus diena toliau trauktis buvo pavojinga¹³⁶. Gretimose vietovėse apsistoję Šarūno bei Karvelio ir Lakūno padaliniai užmezgė ryšį¹³⁷.

Deja, paleisti sovietų aviatoriai nuėję į Merkinę papasakojo, ką matę ir nujausę... Ieškoti „bandos“ metėsi visas NKVD Merkinės skyrius, buvo pakelta ir vidaus kariuomenės 298-ojo pulko 4-oji kuopa. Pirmiausia buvo apsuptas Kibyškių kaimas, o jame partizanų neradus pasukta Panaros link¹³⁸.

Žinia apie atslenkantį priešą pasiekė Šarūno būrį. Jo kovotojai nedelsdami nusiuntė ryšininką į Kalniškės partizanų stovyklą su pasiūlymu susijungti, tačiau Karvelis atsakė, kad jo padalinys jau užėmęs geras gynybos pozicijas prie Žaliamiškio, ir pasiūlė pačiam Šarūno būriui ateiti pas juos. Deja, M. Lukošiuo-Lukošius šio pasiūlymo nepriėmė, o gal nespėjo juo pasinaudoti, mat netrukus dešiniajame jo padalinio pozicijų sparne sugriaudėjo šūviai. Į raudonarmiečių ugnį atsiliepė partizanų šautuvai ir kulkosvaidžiai¹³⁹. Liškiavos partizanai iš pradžių tikėjosi, kad priešai pasitrauks, bet šie nė nesiruošė to daryti. Buvęs Šarūno būrio partizanas Vytautas Nanartonis prisimena: „[...] pamatėme, kad priešų pajėgų vis daugėja ir jos bando mus supti. Gavom įsakymą – atsišaudant

trumpais perbėgimais trauktis Vilkiutinio kaimo link, arčiau Žaliamiškio.¹⁴⁰ Švilpant kulkoms užsilepsnojo Panaros kaimas, kairiajame partizanų pozicijų sparne žuvo kulkosvaidininkas, „nuėjo per grandį įspėjimas, kad veikia priešų snaiperiai [...]. Daug kovotojų pasijuto bejėgiai siųsti veiksmingą ugnį.“¹⁴¹

Tada Žaliamiškio link traukęsis partizanas A. Suraučius-Tauras vaizdžiai aprašė atsitraukti trukdžiusį nelemtą pavasarėjančio vasario atodrėkį. Pasak jo, „žlegtelėjęs į pirusią pusnį kur nors pašlaitėje, pasijusdavai kaip į vandenį kritęs. Molės ir arimai kibo į batus ir milines. Niekas nežiūrėjo, kur krenta, kaip ritasi ar šliaužia. Tik ginklas buvo saugomas, kad neužsiterštų. Žemelė, prie kurios mūsų metu kovotojas taip glaudžiasi, šį kartą nebuvo meili.“¹⁴² Be viso to, šuvių salvės pasigirdo ir nuo Žaliamiškio pusės. Šarūno būrio partizanai pamanė, kad jau viskas – priešas juos atkirto nuo miško ir paleido kryžminę ugnį, bet tai buvo Kalniškės partizanų ugnis, ir skynė ji ne miško brolius, bet raudonarmiečius...¹⁴³

Kautynėms Panaroje dar tik prasidėjus Karvelis ir būrių vadai įsakė vyrams eiti į pagalbą Liškiavos partizanams¹⁴⁴, bet matydami, kad Šarūno būrys traukiasi Žaliamiškio link, jie išdėstė Kalniškės partizanus patogiose gynybai pozicijose – miško pakraštyje. Tai buvo teisinga taktika – Šarūno būrio vyrus nuo Žaliamiškio atkirsti mėginę enkavėdistai pateko į kulkų krušą. „Gaivalingai sugrojus“¹⁴⁵ kalniškėnų kulkosvaidžiams, NKVD 4-osios kuopos kariai „vietoje puolimo turėjo gintis“¹⁴⁶. Tuo metu Šarūno būrio partizanai išsidėstė į dešinę nuo Karvelio ir Lakūno kuopos, taip sudarydami vientisą frontą¹⁴⁷. Siekdami dar labiau išplėtoti įgytą iniciatyvą kalniškėnai pasiuntė L. Kliukinsko-Levo būrio kulkosvaidininkus Kostą Kubilių-Mešką ir Viktorą Trečioką-Liūtą apšaudyti priešų flango¹⁴⁸.

Šarūno būrio partizano A. Suraučiaus-Tauro atmintyje išliko vaizdas, kaip vienas iš Kalniškės partizanų vadų „jodinėjo pagal mūsų liniją gražiu pabalnotu žirgu, Lietuvos kariuomenės puskarininkio apranga, prijojo prie mūsų pozicijų ir kažką kalbėjo mūsų skyrininkams“¹⁴⁹. Veikiausiai tai buvo J. Neifalta-Lakūnas, amžininkų liudijimu, jodinėdavęs žirgu¹⁵⁰.

Kautynėse žuvo 6 Šarūno būrio partizanai (tarp jų ir būrio vadas M. Lukošius) bei 1 Karvelio ir Lakūno junginio partizanas, dar keli buvo sužeisti¹⁵¹. Šarūno būryje „vyrų netektis buvo laikoma kone mūsų pralaimėjimu. Gal būtų buvę kitaip, jeigu nebūtų žuvęs būrio vadas.“¹⁵² Tuo tarpu Kalniškės partizanai „jautėsi šeimnininkai, palaikė apsaugą ir tvarką“¹⁵³. Gali būti, kad privertę trauktis gausų priešą ir išgelbėję Šarūno būrio vyrus nuo pralaimėjimo jie pajuto kažką panašaus į tai, ką Lietuvos antisovietinio pasipriešinimo vadas A. Ramanauskas-Vanagas vadino partizanų tikėjimu, kad „priešas negali jų sumušti“¹⁵⁴.

Tad nors Karvelio ir Lakūno junginio kovotojų sudėtis buvo marga (pasak J. V. Uzdilos, „vieni – policijoje ar armijoje tarnavę, kiti – tiesiai nuo žagrės į mišką išėję vaikinai“¹⁵⁵), su jais Panaros kautynėse dalyvavęs A. Suraučius-Tauras tvirtino, kad intensyviai kaudamiesi su okupantais miškiniai iš Kalniškės „užsigrūdino, dar daugiau išmoko partizaninės kovos“¹⁵⁶. Turimais duomenimis, aktyvios ofensyvinės kovos laikotarpiu – 1944 m. žiemą ir 1945 m. pavasarį – junginio partizanai didelių netekčių išvengė. Jau minėta, kad po vieną kovotoją žuvo puolant Rudaminą ir Panaros kautynėse. Skaudžiausia netektis ištiko 1945 m. kovo 17 d., kai Rudaminos valsčiaus Būdviečio kaime, susidūrę su NKVD kareiviais ir stribais, žuvo 5 L. Kliukinsko-Levo būrio partizanai¹⁵⁷.

Tuo tarpu okupacinių jėgų nuostoliai buvo gerokai didesni. 1945 m. sausio

28 d. ir vasario 2 d. buvo išblaškyti NKVD Šventežerio skyriaus įgaliotinio Svistelino vadovaujami stribai (5 jų žuvo, 2 buvo sužeisti)¹⁵⁸. Vasario viduryje partizanai išvaikė Rudaminos stribus Rudaminos valsčiaus Lopiškių kaime¹⁵⁹, o puldami Rudaminą jų nukovė 6 ar 9. Panaros kautynėse privertė trauktis raudonarmiečių kuopą (NKVD nuostoliai nežinomi). Aptariamam laikotarpiu intensyviai kovota su kolaborantais. 1944 m. rugsėjo–1945 m. gegužės mėn. junginio partizanai nukovė 10 kolaboravimu apkaltintų civilių gyventojų, tarp jų – Kirsnos apylinkės pirmininką, Rudaminos valsčiaus komsorgą, Aštriosios Kirsnos apylinkės pirmininką ir sekretorių, sovchozo pirmininką ir darbuotoją¹⁶⁰.

Tokia intensyvi partizanų veikla kėlė okupantams siaubą, trukdė įsitvirtinti sovietinėms struktūroms. Seinų apskrities komunistų partijos biuro sekretoriaus pranešimuose vadovybei buvo su nerimu pažymėta, kad kovoti su partizanis „ne tik naikinančio bataliono vyrams pasirodė sunku, bet kad ir pasieniečių esantys garnizonai nebeužkerta kelio jų siautėjimui“¹⁶¹. O partizanai tikėjo savo jėgomis, galimybe sėkmingai stabdyti sovietizaciją ir buvo pasiryžę greitai baigti „su tais, kurie įvedė komunistų tvarką Lietuvoje“¹⁶². Tai lėmė partizanų ryžtą stoti į bekompromisę kovą Kalniškės mūšyje.

KALNIŠKĖS MŪŠIS: EIGA IR LŪŽIO MOMENTAI

Po Panaros kautynių Karvelio ir Lakūno bei Šarūno padaliniai aptarė tolesnes bendradarbiavimo perspektyvas ir išsiskyrė. Nauju Šarūno būrio vadu išrinktas skyrininkas Juozas Slauta-Aušra savo karius išsivedė Leipalingio link¹⁶³. Karvelio ir Lakūno kuopa iš Žaliamiškio išėjo į Krikštonių apylinkes, po dviejų parų persidislokavo arčiau Seirijų,

o iš ten pasitraukė į Šventežerio miškus. Po savaitės jie nutarė grįžti į Kalniškę¹⁶⁴. Netrukus šiame miške liko tik Lakūno padalinys, nes Karvelis išėjo į Giraitės mišką, Vilkas patraukė link Bogateliaus, o Levas – arčiau Būdviečio.

1945 m. pavasarį į mišką plūstant naujiems kovotojams Lakūno būrys išaugo iki kuopos. Padalinys tapo gausesnis ir pajėgesnis, tačiau kartu pastebimesnis ir lengviau susekamas. Jau balandžio 2 d. į NKVD Krosnos skyrių atėjęs pašto darbuotojas papasakojo, kad Kalniškės miške buriasi partizanai, kurie „dėvi lietuviškas uniformas su skiriamaisiais ženklais“. Jį, einantį mišku, partizanai sustabdė ir patikrino dokumentus¹⁶⁵. Netrukus žinios apie Lakūno padalinį pasiekė ir netolimo Simno enkavėdistus. Jau 1945 m. balandžio 18 d. NKVD Simno skyriaus agentas slapyvardžiu Polevojus papasakojo Semeniškių kaimo apylinkėse matęs apie 70 miškinį. Gegužės 13 d. jo duomenis patikslino agentas slapyvardžiu Sviderskas. Jis nurodė, kad partizanai telkiasi Kalniškės miško masyve¹⁶⁶. Jau kitą dieną – gegužės 14-ąją – šie agentūriniai duomenys iš NKVD Simno skyriaus buvo perduoti 1-ojo Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės Kutuzovo ordino 220-ajam pasienio pulkui. Apie tūkstantis pulko karių buvo mesti į kovą¹⁶⁷.

1945 m. gegužės 15 d. Kalniškės partizanus pasiekė pranešimas, kad į Simną prigužėjo raudonarmiečių. Vyrai pamanė, ar tik nebus tremiama, galbūt žada vežti Atesninkėlių ūkininkus? Dėl to trys skyriai išėjo saugoti žmonių. Vieni ilsėjosi, kiti pasimainydami budėjo. Partizanai laukė visą naktį, bet niekas nepasirodė. Teko traukti į stovyklą. Kiti tuo metu buvo sugrįžę pas namiškius maisto ar marškinių pasikeisti. Aušo gegužės 16-osios rytas, todėl reikėjo traukti į mišką. „Eidami nematėme nieko, bet tie, kurie atėjo vėliau, pasakė, kad [...] supa

mišką“, – pasakojo partizanas A. Juškauskas-Pakalniškis¹⁶⁸.

Tuo laikotarpiu buvo intensyviai vykdomos karinės-čekistinės operacijos. Jų metu dalis raudonarmiečių dalinio apsupdavo miško masyvą, o kiti išsidėstę grandinėmis šukuodavo tankmę ieškodami partizanų. Mišką supančios užtvartos būdavo išdėstomos prieš saulei tekant¹⁶⁹. Šis metas būdavo pasirenkamas todėl, kad tada išvargusioms partizanų akims būdavo sunkiau pastebėti priešo judėjimą. Raudonarmiečiai užėmė pozicijas, o nuo Atesninkėlių miško link vorele judėjo partizanai. Įžengę į savo prie-globstį jie pakliuvo į kulkų lietų¹⁷⁰.

Kalniškės pamiškėse nugriaudėjus šūviams prasidėjo *pirmasis mūšio etapas*. Šūvių išgirdo ir tuo metu Kalniškės miške, ūkininko Jono Valentukonio sodyboje, nakvoję partizanai. Sukilę jie skubėjo prižadinti skyrininko K. Kliučinsko-Kovo: „Atėjo vyrai iš vienur kitur ir pranešė: mes apsupti.“¹⁷¹ Po akimirkos automatai užgrojo ir Rolių kaimo pusėje. Į stovyklą atbėgo sužeistas partizanas, kulka jį kliudė einantį per kelią. Miško brolio žaizdą sutvarstė vado žmona A. Neifaltienė-Pušelė¹⁷².

Į priešų ugnį pateko ir kiti į Kalniškę grįžtantys partizanai. Kova virė visame miško plote. Dalis jų kaudamiesi bandė veržtis į stovyklą, kiti pasuko atgal ir ieškojo ten priedangos¹⁷³. Pavyzdžiui, ryšininkas Adomas Alesius, raudonarmiečiams supant Kalniškę, skubėjo įspėti partizanų ir prasibrovė į mišką¹⁷⁴. Rezervinio partizanų būrio vadas J. Maskelis paliko namie asmens dokumentus ir išėjo į mišką padėti kovos broliams¹⁷⁵. Tuo tarpu pamiškėje su priešais susišaudę partizanai A. Viskačka-Šernas, B. Šalaševičius-Žilvitis ir S. Mirijauskas-Balandis patraukė į Rudaminos valsčiaus Lapiškio pelkę¹⁷⁶. Kita grupelė (Vincas Alenskas-Tigras, Vincas Kupstas-Kriaučelis, Juozas ir Petras Kazlauskai) pasitraukė į Lazdijų valsčiaus Verstami-

nų kaimą pas Joną Janavičių¹⁷⁷. Partizanai svainiai Jonas Stebulis ir Antanas Rekštys mūšio garsą išgirdo viešėdami namuose (Simno vls. Marinkos k.), todėl pamanė, kad jau per vėlu eiti draugams į pagalbą¹⁷⁸.

Nors dalis žaliukų žuvo ar buvo išblaškyti dar bandydami pasiekti Kalniškę, į mišką susirinko daugiau nei pusė kuopos. Vadas Lakūnas visus išrikiavo ir suskaičiavo – buvo apie 60 gerai ginkluotų vyrų. Į šiaurės rytus (Atesninkėlių k.) ir pietus (Rolių k.) nuo partizanų stovyklos jau aidėjo šūviai, tačiau vakaruose buvo ramu. Galbūt miško broliai pamanė, kad ta kryptimi priešas dar nespėjo išsidėstyti ir jie dar galį suspėti pasitraukti. Tereikėjo kirsti Krosnos-Lazdijų plentą, o tada ir Sūsninkų apylinkių miškai netoli... Tikriausiai dėl to K. Kliučinsko-Kovo skyrius buvo pasiūstas plento link. Pamiškėje Kovas išdėstė keturias sargybinių poras, „kad priešai nepralįstų į mišką nepastebėti“, ir su partizanų Buziuliu nuskubėjo išžvalgyti galimos pasitraukimo krypties. Deja, prisiartinę prie plento pastebėjo, kad miško link jau slenka enkavėdistų eilės¹⁷⁹. Kelias pasitraukti buvo užkirstas. Prisimindamas šį mūšio epizodą pats Kovas pasakojo: „Mes atsigulėm ir pradėjom šaudyti į enkavėdistus. Tada jie paleido tokią ugnį, pakilo ir puolė mus. Norim atsitraukti, nes matome, kad neišlaikysim prieš tokią daugybę kareivių. Traukėmės į saugesnę vietą, kad pasislėptume.“¹⁸⁰ Taip Kovo skyrius traukėsi miško gilumon pas saviškius.

Žvalgams paplentėje susikovus su enkavėdistais buvo suvokta: mišką supa didelės priešo pajėgos, o jau ir pačiame miške prie kelių ir proskynų išdėstytos pasalos. Vyrai nusprendė, kad bandydami išsiveržti iš apsupties gali patirti daugiau nuostolių, todėl būsią geriau patiems užimti patikimesnes gynybos pozicijas. Pamiškėje kalenant ginklams partizanai patraukė į aukščiau-sią Kalniškės kalvą Meškakalnį ir aplink jį

plačiai išsidėstę pasirengdami žiedinei gynybai. „Lakūnas paskyrė 17–18 vyrų ir juos suguldęs, davė du kulkosvaidžius. Paguldė kitą būrį – ir vėl du kulkosvaidžius“, – pasakojo partizanas Juozas Busila-Žirnis¹⁸¹. Vienam iš kulkosvaidininkų padėti paskirtas A. Juškauskas-Pakalniškis prisiminė: „Davė vieną dėžutę su šoviniais ir kitą kaspiną ant savęs nešti, ir padėti traukti kulkosvaidį. Buvo trumpa informacija, kad visi kovotojai turi vykdyti skyrininkų įsakymą, duodant komandą. Vadas duos įsakymą, kada bus galima šaudyti. Be vado nurodymo jokio šūvio.“¹⁸²

Partizanams Meškakalnyje išsidėsčius gynybai prasidėjo *antrasis mūšio etapas*. Netrukus prie Meškakalnio priartėjęs NKVD 1-asis batalionas pradėjo partizanų pozicijų šturmą¹⁸³. Tačiau mūšio dalyviai savo atsiminimuose pabrėžia, kad priešas veikė labai chaotiškai: „Iš pradžių kareivių krito daug. Mat kareiviai ėjo kaip į „psichinę ataką“.“¹⁸⁴ „Puolė keturis kartus, bet kiekvieną kartą grįžo su didžiausiais nuostoliais. Mes, kurie likome gintis, aukų turėjome mažai“, – pasakojo partizanai¹⁸⁵. „Kai tik išgirstam „Ura!“, tuoj ir šaudom“, – prisiminė skyrininkas Kovas¹⁸⁶. „Mes duodavome salvę į tą vietą, atmušdavome, ir taip kelis kartus. [...] mums nuo kalno labai gerai gintis. Jie buvo mums gerai matyti ir granatas numesti galėjome labai toli“, – pridūrė partizanas Bronius Gurevičius-Robinsonas¹⁸⁷.

Aiškėja, kad, NKVD 1-ajam batalionui neįstengus įveikti partizanų gynybos ir patyrus daug nuostolių, NKVD pulko vadovybė nutarė keisti taktiką. Rytiniame miško pakraštyje išdėstyta 2-ąją batalioną ir manevrinės grupės šaulių būrį nuspręsta pasiųsti prie Meškakalnio. 2-ojo bataliono užkardos judėjo nuo pamiškių aukštumos link, taip bandydamos suveržti apsupties žiedą¹⁸⁸. Partizanai stengėsi nesileisti suspaužiami. „[...] norėjo kalnagūbrį iš visų pusių

apsupti. O mes nepasidavėm“, – šį mūšio epizodą prisiminė K. Kliučinskas-Kovas¹⁸⁹. Bandydami atsispirti spaudimui nemaža dalis partizanų, tarp jų ir kuopos vadovybė, buvo atkirsti nuo pagrindinio dalinio. Negalėdami atlaikyti spaudimo miško broliai pasidalijo į dvi grupes ir pradėjo trauktis. Vieną grupę vedė J. Neifalta-Lakūnas, kitą – A. Senkus-Vanagas. Atsiplėšę nuo persekiotojų kovotojai išsisklaidė ir slėpėsi miško tankmėje¹⁹⁰. Amžininkų atsiminimai liudija, kad Kalniškės miško medžių vainikai priglaudė vadą J. Neifaltą-Lakūną ir jo žmoną Albiną-Pušelę¹⁹¹. Tuo tarpu apie 20 partizanų, daugiausia Ateities ir Kovo skyriai, susitelkė Meškakalnio viršūnėje¹⁹².

Patyrę nuožmų partizanų pasipriešinimą, enkavėdistai, prieš pradėdami viršukalnės puolimą, rengėsi partizanų pozicijas apšaudyti smarkia ugnimi. Prasidėjo *trečiasis mūšio etapas*. Trijose Meškakalnio pusėse (tikriausiai rytuose, šiaurėje ir vakaruose) raudonarmiečiai įrengė tris sunkiųjų kulkosvaidžių pozicijas¹⁹³. Persigrupuodami jie kiek silpniau apšaudė partizanus, tačiau šiuos alino karštis ir įtampa. B. Gurevičius pasakoja: „Kai jie pamatė, kad mūsų nepaims, tada išsikvietė pastiprinimą. Tai buvo lyg kokia paliauba. Aprimo, saulutė kaitina, o mes išvargę, be vandens, apsupti. Paskui pasigirdo nuo Simno važiuojančių mašinų ūžesys...“¹⁹⁴

Priešams atidengus kryžminę visų ginklų ugnį prasidėjo tikras pragaras. „Ugnis liete liejosi į kalną“, – pasakojo partizanai¹⁹⁵. Mišką apgaubė parako dūmai, sproginėjo sviediniai, degė samanės, krito šakos ir virto medžiai. Patogiose vietose išdėstyti enkavėdistų kulkosvaidžiai naikino partizanų ugnies pozicijas. Mūšio įkarštyje kritusių kulkosvaidininką pakeitęs Petras Čizikas-Ažuolas po akimirkos buvo nukautas¹⁹⁶. Kulka pervėrė Edvardui Žukauskui-Uosiui smilkinį, o sužeistas Vytautas Vaikšnys-Romanas maldavo kovos draugų: „Broli, pribaik

mane.¹⁹⁷ Žuvusiųjų ir sužeistųjų radosi vis daugiau, šovinių vyrai pasipildydavo iš nu-kautų kovos draugų ginklų, bet ir tos atsargos seko, pasipriešinimas blėso.

Matydamas, kad po maždaug valandą trukusio įnirtingo apšaudymo partizanai priešinas silpniau, NKVD majoras įsakė 9-ajai užkardai šturmuoti partizanų pozici-jas. Prasidėjo paskutinis – *ketvirtasis* – *mūšio etapas*. Enkavėdistų užkarda buvo suskaidyta į 12–15 žmonių šturmo grupes, kurios, dengiamos kulkosvaidžių ugnies, pradėjo slinkti į Meškakalnį iš vakarų, šiaurės ir rytų. Stengtasi priversti partizanus trauktis pietų kryptimi, kur buvo išdėstytos NKVD padalinių užtvaros¹⁹⁸. Vis dėlto sulaikyti prasiveržimo joms nepavyko. Miško broliai pasakojo: „Kaip žvėrys įsiutę enkavėdistai mus puolė jau penktą kartą, nors jų lavonų gulėjo kalno papėdėje šimtai, bet jie dėjo paskutines pastangas užkopti į kalno viršūnę, kurioje gynėsi dar dvidešimt Lietuvos laisvės kovotojų. Mes neatlaikėme. Mums stigo šovi-nių. Sukoncentravę kulkosvaidžių ir šautuvų ugnį į vieną pusę, mes laimingai, su mažomis aukomis, prasiveržėme.“¹⁹⁹

Vakarinį kalno šlaitą gynusį K. Kliučinsko-Kovo skyrių pakėlė pats skyriaus vadas. „Pasigirdo: ura, ura! Mečiau dvi granatas ir pasileidau bėgti. Iš mano automato iškrito apkaba, pistolete nebėra šovinių“, – prisiminimais dalijosi jis²⁰⁰. Netrukus pakilo ir rytinį šlaitą gynę partizanai (tikriausiai A. Aleškevičiaus-Ateities skyrius). Dauguma ištrūkusių iš apsupties vyrų mažomis grupelėmis išbėgo į pietinį ir pietrytinį miško pakraščius, o iš ten pasuko kas kur. Kadangi bene visos NKVD pajėgos buvo sutelktos prie aukštumos, sustabdyti miško brolių nebuvo kam²⁰¹.

Skyrininkas A. Aleškevičius-Ateitis iš Meškakalnio patraukė į Kazio Padimansko sodybą (Krosnos vls. Smalinyčios k.), kur naktį susirinko daugiau partizanų²⁰². K. Kliu-

činskas-Kovas ir A. Adomaitis-Agrastas nuė-jo į pastarojo tėviškę (Rudaminos vls. Naujo-sios Kirsnos k.)²⁰³. B. Gurevičius-Robinzonas ir A. Voska-Špokas jau sutemus grįžo į Špoko namus (Krosnos vls. Šeštokų k.) ir pasislėpė bunkeryje. Mūšyje sužeisti broliai Busilos taip pat bandė pasiekti namus. Vincui buvo peršauta ranka, o Juozui – dubuo. Negalintį bėgti Juozą teko paslėpti krūmuose, kur jis karščiuodamas išgulėjo net keturias paras²⁰⁴. Nurimus enkavėdistų siautėjimui partizaną iš miško parsivežė tėvas. Po mūšio bunke-ryje besigydančius sužeistus brolius Busilas medikamentais aprūpino Lakūnas²⁰⁵. Kitas sužeistas partizanas Jurgis Balčiūnas-Ugnis ilgai slėpėsi vandenyje ir sunkiai susirgo. Vėliau jis prisiglaudė pas tolimus giminaičius Ivanauskus (Simno vls. Metelicos k.). Sesuo Julija lankė sergantį brolių, bet ligos palaužtas partizanas mirė 1946 m. sausio mėn. Ivanaus-kų šeima jį palaidojo beržynėlyje²⁰⁶.

Partizanams pralaužus apsupties žiedą Meškakalnyje stoji tylą. Tačiau nuožmaus mūšio įsiutinti enkavėdistai pradėjo medžio-klę pamiškių kaimuose. Jų persekiojami kitą dieną, gegužės 17-ąją, žuvo net 5 partizanai. Skyrininkas J. Botyrius-Basanavičius, Jonas Kupraitis-Viksua ir Bronius Ravaitis pasi-traukė iš mūšio lauko pernakvojo Šeštokų kaime. Rytą išėjo į Lapiškių pelkę, bet buvo susekti ir užpulti. Pasislėpti ir išlikti pavyko tik partizanui Viksvai. Iš apsupties ištrūkę partizanai broliai Jeronimas-Ažuolinis ir Klemensas-Tauras Dambrauskai, per naktį slėpėsi eglyne, ankstų rytą patraukė į Simno valsčiaus Semeniškių kaimą. Buvo ramu, prieš kareivių nesimatė, tačiau į pamiškę pasukusius vyrus pakirto pasalos šūviai. Vy-riausias kuopos partizanas J. Maskelis išaušus kitos dienos rytui ryžosi pasiekti namus, bet jį, slenkantį Atesninkėlių kaimo pakraščiu, sulaikė priešai. Tardė, vėliau nušovė ir pagul-dė Simno turgaus aikštėje greta kitų mūšyje kritusių kovos brolių. G. Alksninytės-Kara-

lienės duomenimis, Kalniškės mūšyje ar kita dieną po jo galvas padėjo 45 partizanai. Tarp jų – ir vado J. Neifaltos-Lakūno žmona Albina-Pušelė²⁰⁷. Ši skaičių ir faktus patvirtina ir suimtų partizanų tardymo protokolai²⁰⁸. Pušelė tapo po kautynių paplitusių dainų ir pasakojimų heroje. Buvo kalbama, kad ji, įsilipusi į šakotą eglę, taikliais šūviais retino puolančių priešų gretas, nors tikėtiniau, kad tai yra graži legenda.

Pažymėtina, kad Kalniškės mūšis buvo ne vienintelis smūgis Pietų Lietuvos partizanams. 1945 m. gegužės 5–18 d. Marijampolės ir Šakių apskrityse net 6 kautynėse su partizanų padaliniais dalyvavo iš 5 pasienio komendantūrų sudarytas karinis pasienio junginys. Okupantų duomenimis, 1945 m. gegužės 5 d. partizanų būrys buvo sunaikintas Vilkaviškio apskrities Bartninkų kaime, gegužės 9 d. – Paežerio kaime, gegužės 11 d. – Marijampolės apskrities Agurkiškės kaime, gegužės 18 d. – Panausupyje²⁰⁹. 1945 m. gegužės 16 d. Sūsnių miške buvo užpulta ir V. Navicko-Perkūno kuopa. Dalis šio padalinio prasiveržė ir pasitraukė į Lenkijos miškus, kiti – Kalniškės link²¹⁰. Tačiau pamatę, kad Kalniškės miškas apsuptas priešų karių, Perkūno partizanai per dieną pelkėtoje, krūmais apaugusioje žemumoje, o naktį traukėsi atgal Sūsnių link²¹¹.

Partizaninio karo pradžioje panašūs miško brolių mūšiai su okupacine kariuomene griaudėjo ir kitose Lietuvos vietose. Kartais partizanai įnirtingai gynėsi apkasais ir tranšėjomis įtvirtintose stovyklose (pavyzdžiui, 1945 m. sausio 26 d. Zarasų aps. vykusiame Antazavės mūšyje ir 1945 m. liepos 22 d. Raseinių aps. vykusiame Virtukų mūšyje). Kartais jie, manevruodami tarp okupantų užtvartų, verždavosi iš apsupties (pavyzdžiui, 1945 m. kovo 27 d. Panevėžio aps. vykusiame Ažagų-Eimuliškio mūšyje ir 1945 m. birželio 14 d. Alytaus aps. vykusiame Varčios mūšyje). Kalniškėje viskas vyko kiek kitaip.

Partizanai įnirtingai gynėsi, tačiau ne iš anksto įrengtuose apkasuose, o spontaniškai pasirinktose pozicijose – Meškakalnio kalvoje. Gal dėl to ir aukų būta tiek daug?

Taktikos požiūriu Kalniškės mūšis prilygo tragedijai. Po metų (1946 m. gegužės mėn.) vykusiame Tauro apygardos partizanų vadų suvažiavime V. Navickas-Perkūnas, Auksutis Meškakalnyje patirtas aukas pavadino beveik visos J. Neifaltos-Lakūno kuopos sunaikinimu²¹². Tačiau mūšio pabaiga toli gražu nebuvo laisvės kovų pabaiga. Po mūšio Kalniškės miško partizanai įsitraukė į centralizuotą pasipriešinimo judėjimą, kuris vėliau išaugo į Lietuvos laisvės kovos sąjūdį, buvo fiziškai sunaikintas, tačiau ir toliau ruseno tautos sąmonėje bei vedė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo link.

IŠVADOS

1. Kalniškės mūšyje kovojusi J. Neifaltos-Lakūno kuopa buvo kelių valsčių partizanų vienijančio A. Kisieliausko-Karvelio vadovaujamo junginio dalis. Savo sudėties ir organizacinės struktūros bruožais šis junginys neišsiskyrė iš daugelio kitų Lietuvos partizanų formuočių. Jis perėmė nepriklausomos Lietuvos kariuomenės struktūros principus ir pritaikė partizaninio karo reikmėms. Slaptumo sumetimais junginio kuopos veikė atskirose vietovėse. Jas sudarantys nedideli mobilūs padaliniai buvo suformuoti iš gretimų kaimų vyrų, o jų vadų pareigas ėjo tarnybos patirties kariuomenėje ar policijoje įgiję kovotojai.

2. Karvelio ir Lakūno junginys nuo pat sovietinės okupacijos pradžios siekė ištraukti į centralizuotą pasipriešinimo judėjimą. Iš pradžių jis mezgė ryšius ir su LLA organizacija, o vėliau jungėsi prie besikuriančių naujų pasipriešinimo centralizacijos vienetų – Tauro ir Dainavos apygardų.

Priklausymas centralizuoto pagrindžio struktūroms legitimavo junginio partizanų veiklą. Vadovybės išleisti atsišaukimai ir norminiai dokumentai suformavo antisovietinio pasipriešinimo sampratą, reglamentavo kovos taktiką, drausmę ir elgesį su civiliais gyventojais. Tačiau pavaldumo grandinė ne kartą trūkinėjo ir keitėsi, o štabų įsakymai ne visada pasiekdavo tolimą Kalniškės mišką.

3. Nuo 1945 m. vasario mėn. iki 1945 m. kovo mėn. Karvelio ir Lakūno junginys savo mobilumu išsiskyrė iš kitų Užnemunės Dzūkijoje veikusių partizanų padalinių. Daug judėjusio ir dažnai stovyklavietę keitusio junginio veikimo plotas apėmė net septynių valsčių teritorijas. 1944–1945 m. žiemą ir 1945 m. pavasarį, iki pat garsiojo Kalniškės mūšio, šie kovotojai dalyvavo ne viename susirėmime su okupantais, tačiau didelių nuostolių išvengė. Bene svarbiausi iš tokių susirėmimų buvo Rudaminos miestelio puolimas ir Panaros kautynės.

Nuorodos

¹ J. V. Uzdila, *Sunkūs ir viltingi metai*, Vilnius, 2004, p. 87.

² V. Stankevičienė, „Kalniškės pamiškių tragedija“, *Švyturys*, 1990, Nr. 1, p. 29.

³ A. Lavinskas, „Kalniškės pamiškių tragedija“, *ibid.*, 1989, Nr. 22, p. 19.

⁴ J. Daumantas, *Partizanai*, Vilnius, 1990, p. 94.

⁵ A. Suraučius, *Žaliojoji rikiuotė*, Punksas, 2006, p. 119.

⁶ J. Lelešius-Grafas, *Partizanų kapeliono dienoraštis*, Kaunas, 2006, p. 121.

⁷ A. Nikžentaitis, „Lokalinės istorijos tyrimai Lietuvoje: naujas iššūkis Lietuvos istoriografijoje?“, *Lietuvos lokalinių tyrimų padėtis*, Vilnius, 2005, p. 12–15.

⁸ B. Kašelionis, *Dainavos partizanai: Šarūno rinktinė. Dokumentai ir prisiminimai*, Vilnius, 1999.

⁹ J. V. Uzdila, *op. cit.*

¹⁰ G. Alksninytė-Karalienė, „Kalniškės mūšio

Juose pergalę pasiekę partizanai patikėjo savo ginklo galia ir nepabūgo stoti į kovą Kalniškės mūšyje.

4. Kalniškės mūšis buvo vienas iš daugybės gynybinių mūšių, kuriuose 1945 m. kovėsi Lietuvos partizanai. Jis prasidėjo, kai NKVD pulkas apsupo miške stovyklavusią J. Neifaltos-Lakūno vadovaujamą kuopą. Mūšio eigą galima suskirstyti į keturis etapus. Jo metu partizanams nepavyko organizuotai išeiti iš apsupties ir teko atremti priešų atakas Meškakalnio kalvoje. Dalis kovotojų buvo atkirsti nuo pagrindinio padalinio ir išsklaidyti tankmėje. Po intensyvaus apšaudymo partizanų pasipriešinimas nusilpo. NKVD šturmo grupės bandė išstumti partizanus iš užimtų pozicijų ir visiškai sunaikinti, tačiau apie 20 vyrų pralaužė apsupties žiedą. Nors Kalniškės mūšyje galvas padėjo arti pusšimčio partizanų, tačiau jų pasiaukojimas įkvėpė kovos brolius, ruseno tautos sąmonėje ir vedė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo link.

partizanai“, *Laisvės kovų archyvas*, 2008, Nr. 41, p. 8–109.

¹¹ J. V. Uzdila, *op. cit.*, p. 78.

¹² *Ibid.*, p. 90.

¹³ „Iš partizano Stasio Čėplos prisiminimų“, *Laisvės kovotojų prisiminimai*, t. 7, kn. 2, Vilnius, 2010, p. 580–592.

¹⁴ B. Kašelionis, *op. cit.*, p. 105.

¹⁵ *Partizano Alfonso Juškausko prisiminimai* [interaktyvus], [žiūrėta 2011 m. lapkričio 10 d.], interneto prieiga [http://www.partizanai.info/partizano-alfonso-juskausko-prisiminimai].

¹⁶ A. Paulavičius, *Kraujo upeliai tekėjo*, Kaunas, 1990, p. 65–65.

¹⁷ „I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės Kutuzovo ordino 220-ojo pasienio pulko vado raportas“ (be datos), *Lietuvos paminklai*, 1990, Nr. 3, p. 14.

¹⁸ „Iš partizano Stasio Čėplos prisiminimų“, p. 584–585; S. Čėplos 1948 m. sausio 2 d. tardymo protokolas, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 58, b. 41104/3, l. 27 a. p.

- ¹⁹ J. V. Uzdila, op. cit., p. 48.
- ²⁰ „Iš partizano Stasio Čėplos prisiminimų“, p. 582.
- ²¹ S. Mirijausko 1947 m. vasario 20 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 31, l. 34.
- ²² J. Čėplos 1945 m. rugsėjo 7 d. tardymo protokolas, ibid., b. 34303/3, l. 14–16, 25 a. p.
- ²³ S. Mirijausko 1947 m. kovo 21 d. tardymo protokolas, ibid., b. 42566/3, t. 1, l. 59–59 a. p.; J. Mielkaus 1947 m. liepos 1 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-16799, l. 81; S. Čėplos 1948 m. kovo 29 d. tardymo protokolas, ibid., l. 256–256 a. p.
- ²⁴ B. Kašelionis, op. cit., p. 107; J. V. Uzdila, op. cit., p. 52.
- ²⁵ S. Mirijausko 1947 m. gegužės 20 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 62–62.
- ²⁶ S. Mirijausko 1947 m. kovo 21 d. tardymo protokolas, ibid., l. 59–59 a. p.; J. Mielkaus 1947 m. liepos 1 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-16799, l. 81; S. Čėplos 1948 m. kovo 29 d. tardymo protokolas, ibid., l. 256–256 a. p.
- ²⁷ G. Alksninytė-Karalienė, op. cit., p. 65–67.
- ²⁸ V. Kaziulionis, *Dainavos apygardos partizanų atminties paminklai*, Varėna, 2005, p. 206–207.
- ²⁹ J. Burbos 1948 m. spalio 18 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15680, t. 1, l. 198–199 a. p.
- ³⁰ S. Mirijausko 1947 m. sausio 25 d. ir vasario 28 d. tardymo protokolai, ibid., b. 42566/3, t. 1, l. 14–15, 38.
- ³¹ J. Mielkaus 1947 m. liepos 1 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-16799, l. 81; S. Čėplos 1948 m. kovo 29 d. tardymo protokolas, ibid., l. 256–256 a. p.
- ³² A. Vilitienė, J. Sajauskas, *Ištark mano vardą: Tauro apygardos partizanų vardynas*, Vilnius, 1999, p. 156; J. V. Uzdila, op. cit., p. 60.
- ³³ „Iš partizano Stasio Čėplos prisiminimų“, p. 580–581.
- ³⁴ S. Čėplos 1948 m. sausio 2 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41104/3, l. 26–27.
- ³⁵ J. Lelešius-Grafas, op. cit., p. 57.
- ³⁶ Ibid., p. 120.
- ³⁷ „Iš partizano Stasio Čėplos prisiminimų“, p. 584.
- ³⁸ S. Mirijausko 1947 m. vasario 20 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 31, l. 34.
- ³⁹ J. Čėplos 1945 m. rugsėjo 4 d. tardymo protokolas, ibid., b. 34303/3, l. 7 a. p.–10; S. Čėplos 1948 m. sausio 2 d. tardymo protokolas, ibid., b. 41104/3, l. 26–27.
- ⁴⁰ J. Mielkaus 1947 m. liepos 1 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-16799, l. 81; V. Adomaičio 1947 m. liepos 14 d. tardymo protokolas, ibid., l. 123.
- ⁴¹ S. Mirijausko 1947 m. gegužės 20 d. tardymo protokolas, ibid., b. 42566/3, t. 31, l. 64.
- ⁴² K. Kubiliaus 1947 m. rugsėjo 19 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-16617, l. 45–46.
- ⁴³ A. Kliukinsko 1948 m. sausio 25 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-18661, t. 1, l. 127.
- ⁴⁴ J. V. Uzdila, op. cit., p. 60; V. Adomaičio 1947 m. liepos 14 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16799, l. 123.
- ⁴⁵ „Iš partizano Stasio Čėplos prisiminimų“, p. 582; P. Seredos 1945 m. sausio 19 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16799, l. 7–7 a. p.; A. Viskačkos 1947 m. sausio 27 d. tardymo protokolas, ibid., b. 42566/3, t. 1, l. 223–224.
- ⁴⁶ LSSR MGB Lazdijų aps. skyriaus 1947 m. liepos 16 d. pažyma, ibid., b. P-941, l. 43–44.
- ⁴⁷ V. Adomaičio 1945 m. rugsėjo 20 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-16799, l. 16 a. p.–17 a. p.; J. Macukonio 1945 m. rugsėjo 14 d. tardymo protokolas, ibid., l. 24 a. p.; S. Mirijausko 1947 m. vasario 20 d. tardymo protokolas, ibid., b. 42566/3, t. 31, l. 34.
- ⁴⁸ V. Makausko 1945 m. gruodžio 3 d. tardymo protokolas, ibid., b. 10000/3, l. 10 a. p.
- ⁴⁹ J. Macukonio 1946 m. gegužės 17 d. tardymo protokolas, ibid., l. 25 a. p.
- ⁵⁰ G. Alksninytė-Karalienė, op. cit., p. 21.
- ⁵¹ J. V. Uzdila, op. cit., p. 59–60.
- ⁵² V. Makausko 1945 m. gruodžio 3 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 10000/3, l. 11.
- ⁵³ V. Adomaičio 1945 m. rugsėjo 20 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-16799, l. 16 a. p.–17 a. p.
- ⁵⁴ V. Makausko 1946 m. vasario 7 d. tardymo protokolas, ibid., b. 10000/3, l. 19 a. p.
- ⁵⁵ A. Viskačkos 1947 m. gegužės 27 d. tardymo protokolas, ibid., b. 42566/3, t. 1, l. 250.
- ⁵⁶ V. Adomaičio 1945 m. rugsėjo 20 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-16799, l. 16 a. p.–17 a. p.
- ⁵⁷ J. V. Uzdila, op. cit., p. 50–51; G. Alksninytė-Karalienė, op. cit., p. 26–74.
- ⁵⁸ G. Alksninytė-Karalienė, op. cit., p. 9–10, 66.
- ⁵⁹ S. Pšigockio 1948 m. spalio 7 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15680, t. 1, l. 32–39; J. Maskelio 1948 m. rugpjūčio 13 d. tar-

dymo protokolas, *ibid.*, l. 104 a. p.; J. Maskelio 1948 m. rugpjūčio 11 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 150.

⁶⁰ S. Pšigockio 1948 m. spalio 16 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 56 a. p.

⁶¹ LSSR NKVD Marijampolės aps. skyriaus kovos su nacionalistiniu pagrindžiu 1945 m. III ketvirtį ataskaita, *ibid.*, ap. 3, b. 1243, l. 195.

⁶² G. Alksninytė-Karalienė, *op. cit.*, p. 8.

⁶³ S. Mirijausko 1947 m. vasario 20 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 34–35.

⁶⁴ J. Burbos 1948 m. spalio 18 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-15680, t. 1, l. 198–199 a. p.

⁶⁵ J. Čėplos 1945 m. rugsėjo 7 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 34303/3, l. 26.

⁶⁶ B. Kašėlonis, *op. cit.*, p. 106; LSSR NKVD Lazdijų aps. skyriaus kovos su nacionalistiniu pagrindžiu 1945 m. lapkričio 9–14 d. ataskaita, LYA, f. K-21, ap. 1, b. 25, l. 33–34.

⁶⁷ A. Viskačkos 1947 m. gegužės 31 d. tardymo protokolas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 260.

⁶⁸ G. Alksninytė-Karalienė, *op. cit.*, p. 68–69.

⁶⁹ A. Suraučius, *op. cit.*, p. 66, 74.

⁷⁰ A. Kašėta, „Antisovietinio ginkluoto pasipriešinimo ištakos Dzūkijoje (Lietuvos Laisvės Armija)“, *Laisvės kovų archyvas*, 1995, t. 15, p. 7.

⁷¹ S. Mirijausko 1947 m. gegužės 20 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 62–62.

⁷² J. Burbos 1948 m. spalio 18 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-15680, t. 1, l. 198–199 a. p.

⁷³ LSSR NKVD Marijampolės aps. skyriaus kovos su nacionalistiniu pagrindžiu 1945 m. III ketvirtį ataskaita, *ibid.*, ap. 3, b. 1243, l. 190.

⁷⁴ V. Adomaičio 1945 m. rugsėjo 20 d. tardymo protokolas, *ibid.*, ap. 58, b. P-16799, l. 16 a. p.–17 a. p.

⁷⁵ S. Pšigockio 1948 m. spalio 7 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. P-15680, t. 1, l. 32–39; J. Maskelio 1948 m. rugpjūčio 13 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 104 a. p.

⁷⁶ „Lietuvos laisvės kovotojų Tauro apygardos rinktinių vadų 1946 m. gegužės 3 d. suvažiavimo protokolas“, *Laisvės kovos 1944–1953 metais*, Kaunas, 1996, p. 97.

⁷⁷ A. Suraučius, *op. cit.*, p. 66, 74.

⁷⁸ J. Kazlauskas 1945 m. rugsėjo 14 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-941, l. 6–7.

⁷⁹ A. Kašėta, *op. cit.*, p. 9.

⁸⁰ J. Burbos 1948 m. spalio 18 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15680, t. 1, l. 198–199 a. p.

⁸¹ „LLA Alytaus apylinkės vado 1945 m. sausio 28 d. pareiškimas dėl LLA kovos tikslų ir uždavinių“, *Lietuvos partizanų Dainavos apygarda (1945–1952 m.): Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 2003, p. 57.

⁸² „LLA Alytaus apylinkės vado 1945 m. balandžio 18 d. instrukcija Nr. 4 dėl partizanų taktikos“, *ibid.*, p. 64.

⁸³ „LLA Alytaus apylinkės vado 1945 m. balandžio 20 d. instrukcija Nr. 6 dėl partizanų vadovybei nepavaldžių ginkluotų asmenų nuginklavimo ir nubaudo už nusikaltimus, išdavusių partizanų nubaudo, partizanų santykių su gyventojais ir kt.“, *ibid.*, p. 65.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ A. Kašėta, *op. cit.*, p. 10.

⁸⁶ K. Kasparas, *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 529.

⁸⁷ J. V. Uzdila, *op. cit.*, p. 139.

⁸⁸ K. Kasparas, *op. cit.*, p. 521.

⁸⁹ J. Čėplos 1945 m. rugsėjo 7 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 34303/3, l. 26.

⁹⁰ J. Aleknavičiaus 1946 m. vasario 4 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 10000/3, l. 44 a. p.

⁹¹ K. Kasparas, *op. cit.*, p. 541–542.

⁹² S. Mirijausko 1947 m. vasario 20 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 34–35.

⁹³ „Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo 1945 m. gegužės 29 d.–1946 m. sausio 7 d. veiksmų dienoraštis“, *Laisvės kovų archyvas*, 1993, t. 9, p. 31.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Ibid.*, p. 52.

⁹⁶ A. Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, Vilnius, 2007, p. 179, 209–210.

⁹⁷ „Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo 1945 m. gegužės 29 d.–1946 m. sausio 7 d. veiksmų dienoraštis“, p. 39.

⁹⁸ S. Mirijausko 1947 m. gegužės 23 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 79.

⁹⁹ Algimanto rinktinės vado 1946 m. balandžio 15 d. įsakymas Nr. 5, *ibid.*, b. 42566/3, vokas 2-53, l. 56; S. Mirijausko 1947 m. sausio 25 d. tardymo protokolas, *ibid.*, t. 1, l. 20 a. p.

¹⁰⁰ S. Čėplos 1948 m. sausio 2 d. tardymo protokolas, *ibid.*, b. 41104/3, l. 26–27.

¹⁰¹ Algimanto rinktinės vado 1946 m. balan-

džio 15 d. įsakymas Nr. 5, *ibid.*, b. 42566/3, vokas 2-53, l. 56 a. p.

¹⁰² S. Mirijausko 1947 m. gegužės 23 d. tardymo protokolas, *ibid.*, t. 1, l. 80.

¹⁰³ A. Viskačkos 1947 m. birželio 20 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 283.

¹⁰⁴ Algimanto rinktinės vado 1946 m. balandžio 15 d. įsakymas Nr. 5, *ibid.*, vokas 2-53, l. 56; S. Mirijausko 1947 m. sausio 25 d. tardymo protokolas, *ibid.*, t. 1, l. 20–21 a. p.

¹⁰⁵ A. Suraučius, *op. cit.*, p. 124.

¹⁰⁶ J. Lelešius-Grafas, *op. cit.*, p. 120–121.

¹⁰⁷ A. Ramanauskas-Vanagas, *op. cit.*, p. 260.

¹⁰⁸ S. Mirijausko 1947 m. vasario 28 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 38.

¹⁰⁹ A. Viskačkos 1947 m. birželio 27 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 298.

¹¹⁰ S. Mirijausko 1947 m. sausio 25 d. tardymo protokolas, *ibid.*, l. 21 a. p.

¹¹¹ „Iš partizano Stasio Čėplos prisiminimų“, p. 589.

¹¹² A. Ramanauskas-Vanagas, *op. cit.*, p. 445.

¹¹³ *Ibid.*

¹¹⁴ K. Kasparas, *op. cit.*, p. 268.

¹¹⁵ J. Starkauskas, *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 52.

¹¹⁶ N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 18.

¹¹⁷ S. Čėplos 1948 m. kovo 29 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16799, l. 256–256 a. p.

¹¹⁸ A. Suraučius, *op. cit.*, p. 65.

¹¹⁹ „Iš partizano Stasio Čėplos prisiminimų“, p. 585.

¹²⁰ J. V. Uzdila, *op. cit.*, p. 72–73.

¹²¹ S. Mirijausko 1947 m. gegužės 21 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 59–60, 70–71.

¹²² J. V. Uzdila, *op. cit.*, p. 75.

¹²³ B. Kašėlionis, *op. cit.*, p. 82.

¹²⁴ S. Mirijausko 1947 m. kovo 21 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 59–60, 70–71.

¹²⁵ J. V. Uzdila, *op. cit.*, p. 78.

¹²⁶ J. P. Kedys, „Plataus masto partizaninės kovos“, *Terorizuoja ir naikinama Lietuva 1938–1991*, Klaipėda, 1994, p. 134.

¹²⁷ J. Starkauskas, *Stribai: Ginkluotieji kolarantai Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944–1953)*, Vilnius, 2001, p. 332.

¹²⁸ LSSR MGB Rudaminos vls. poskyrio

1948 m. vasario 15 d. pažyma, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41104/3, l. 225.

¹²⁹ B. Kašėlionis, *op. cit.*, p. 82.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ LSSR MGB Rudaminos vls. poskyrio 1948 m. vasario 15 d. pažyma, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 41104/3, l. 225.

¹³² J. V. Uzdila, *op. cit.*, p. 79.

¹³³ *Ibid.*; S. Mirijausko 1947 m. gegužės 21 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 70–71.

¹³⁴ J. V. Uzdila, *op. cit.*, p. 79.

¹³⁵ S. Mirijausko 1947 m. kovo 21 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 58.

¹³⁶ V. Nanartonis, „Panaros kautynės“, *Dainavos apygardos partizanų takais*, Vilnius, 1997, p. 84–87.

¹³⁷ A. Suraučius, *op. cit.*, p. 60–61.

¹³⁸ K. Kasparas, *op. cit.*, p. 254.

¹³⁹ A. Suraučius, *op. cit.*, p. 60–61.

¹⁴⁰ V. Nanartonis, *op. cit.*, p. 84–87.

¹⁴¹ A. Suraučius, *op. cit.*, p. 61.

¹⁴² *Ibid.*

¹⁴³ V. Nanartonis, *op. cit.*, p. 84–87.

¹⁴⁴ S. Mirijausko 1947 m. kovo 21 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 58.

¹⁴⁵ A. Suraučius, *op. cit.*, p. 62.

¹⁴⁶ B. Kašėlionis, *op. cit.*, p. 98.

¹⁴⁷ Partizanas Raganius, „Panaros kautynes prisiminus. 1947 m. vasario 21 d.“, *Laisvės kovų archyvas*, 1996, t. 17, p. 208.

¹⁴⁸ B. Kašėlionis, *op. cit.*, p. 99.

¹⁴⁹ A. Suraučius, *op. cit.*, p. 64.

¹⁵⁰ G. Alksninytė-Karalienė, *op. cit.*, p. 68.

¹⁵¹ V. Nanartonis, *op. cit.*, p. 84.

¹⁵² A. Suraučius, *op. cit.*, p. 64.

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ A. Ramanauskas-Vanagas, *op. cit.*, p. 58.

¹⁵⁵ J. V. Uzdila, *op. cit.*, p. 151.

¹⁵⁶ A. Suraučius, *op. cit.*, p. 66.

¹⁵⁷ *Pietų Lietuvos partizanų sritis. Tauro ir Dainavos apygardos. Atlasas*, Vilnius, 2008, p. 17.

¹⁵⁸ B. Kašėlionis, *op. cit.*, p. 79–80.

¹⁵⁹ S. Mirijausko 1947 m. gegužės 20 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 64.

¹⁶⁰ LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus 1945 m. gegužės 21 d. spec. pranešimas, *ibid.*, ap. 3, b. 804, l. 205; LSSR MGB Lazdijų aps. skyriaus 1947 m. liepos 16 d. pažyma, *ibid.*, ap. 58, b. P-941, l. 43–44.

¹⁶¹ B. Kašėlionis, *op. cit.*, p. 81.

¹⁶² *Ibid.*

- ¹⁶³ V. Nanartonis, op. cit., p. 84.
- ¹⁶⁴ V. Adomaičio 1945 m. rugsėjo 20 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16799, l. 16–16 a. p.
- ¹⁶⁵ LSSR NKVD Marijampolės aps. skyriaus 1945 m. balandžio 16 d. spec. pranešimas, ibid., ap. 3, b. 1244, l. 37.
- ¹⁶⁶ LSSR NKVD Alytaus aps. skyriaus 1945 m. gegužės 21 d. spec. pranešimas, ibid., b. 804, l. 205.
- ¹⁶⁷ „I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės Kutuzovo ordino 220-ojo pasienio pulko vado raportas“, p. 14.
- ¹⁶⁸ *Partizano Alfonso Juškausko prisiminimai*.
- ¹⁶⁹ J. Starkauskas, *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, p. 54, 397–398.
- ¹⁷⁰ J. V. Uzdila, op. cit., p. 85.
- ¹⁷¹ Ibid.
- ¹⁷² Ibid., p. 88–90.
- ¹⁷³ B. Kašelsonis, op. cit., p. 105; A. Paulavičius, op. cit., p. 60; J. V. Uzdila, op. cit., p. 89.
- ¹⁷⁴ G. Alksninytė-Karalienė, op. cit., p. 18.
- ¹⁷⁵ J. Maskelio 1948 m. rugsėjo 12 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15680, t. 1, l. 114.
- ¹⁷⁶ A. Viskačkos 1947 m. sausio 26 d. tardymo protokolas, ibid., b. 42566/3, t. 1, l. 236 a. p.
- ¹⁷⁷ J. Janavičiaus 1945 m. rugsėjo 16 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-16799, l. 32–32 a. p.
- ¹⁷⁸ G. Alksninytė-Karalienė, op. cit., p. 87.
- ¹⁷⁹ J. Gecevičius, „Kalniškės pamiškių tragedija“, *Švyturys*, 1990, Nr. 24, p. 21; A. Paulavičius, op. cit., p. 60; G. Jakubonienė, „Kalniškės mūšis“, *Atgimimas*, 2000, Nr. 19, p. 12; J. V. Uzdila, op. cit., p. 86.
- ¹⁸⁰ A. Paulavičius, op. cit., p. 60.
- ¹⁸¹ J. V. Uzdila, op. cit., p. 90.
- ¹⁸² *Partizano Alfonso Juškausko prisiminimai*.
- ¹⁸³ „I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės Kutuzovo ordino 220-ojo pasienio pulko vado raportas“, p. 14.
- ¹⁸⁴ A. Vaitulionis, „Kalniškės pamiškių tragedija“, *Švyturys*, 1990, Nr. 9, p. 16.
- ¹⁸⁵ J. Lelešius-Grafas, op. cit., p. 120–121.
- ¹⁸⁶ J. V. Uzdila, op. cit., p. 86.
- ¹⁸⁷ B. Kašelsonis, op. cit., p. 105.
- ¹⁸⁸ „I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės Kutuzovo ordino 220-ojo pasienio pulko vado raportas“, p. 14.
- ¹⁸⁹ A. Paulavičius, op. cit., p. 60.
- ¹⁹⁰ A. Auštrevičiaus 1948 m. lapkričio 11 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-15680, t. 1, l. 289.
- ¹⁹¹ G. Alksninytė-Karalienė, op. cit., p. 68–72.
- ¹⁹² J. Lelešius-Grafas, op. cit., p. 121.
- ¹⁹³ „I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės Kutuzovo ordino 220-ojo pasienio pulko vado raportas“, p. 14.
- ¹⁹⁴ B. Kašelsonis, op. cit., p. 105.
- ¹⁹⁵ J. Lelešius-Grafas, op. cit., p. 120–121.
- ¹⁹⁶ G. Alksninytė-Karalienė, op. cit., p. 36.
- ¹⁹⁷ A. Paulavičius, op. cit., p. 60–61.
- ¹⁹⁸ „I Pabaltijo fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenės Kutuzovo ordino 220-ojo pasienio pulko vado raportas“, p. 14.
- ¹⁹⁹ J. Lelešius-Grafas, op. cit., p. 120–121.
- ²⁰⁰ A. Paulavičius, op. cit., p. 61.
- ²⁰¹ J. Gecevičius, op. cit., p. 21; B. Kašelsonis, op. cit., p. 105.
- ²⁰² A. Aleškevičiūtė, „Jie gynė Lietuvos laisvę ir garbę“, *Dzūkų žinios*, 1996, birželio 15, Nr. 48.
- ²⁰³ A. Paulavičius, op. cit., p. 61.
- ²⁰⁴ J. V. Uzdila, op. cit., p. 92–98.
- ²⁰⁵ J. Busilos 1947 m. birželio 5 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 2, l. 160.
- ²⁰⁶ G. Alksninytė-Karalienė, op. cit., p. 24–25.
- ²⁰⁷ Ibid., p. 9–10, 27–28, 38, 63.
- ²⁰⁸ S. Mirijausko 1947 m. vasario 20 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42566/3, t. 1, l. 34; J. Maskelio 1948 m. rugpjūčio 10 d. tardymo protokolas, ibid., b. P-15680, t. 1, l. 95–96.
- ²⁰⁹ NKVD kontržvalgybos „SMERS“ Lietuvos pasienio apygardos viršininko spec. pranešimas apie 1945 m. gegužės 5–18 d. 1-ojo pasienio junginio įvykdytų operacijų rezultatus, ibid., ap. 3, b. 1244, l. 153–156.
- ²¹⁰ A. Kliukinsko 1947 m. rugsėjo 9 d. tardymo protokolas, ibid., ap. 58, b. P-16617, l. 208–209.
- ²¹¹ B. Ulevičius, „Kario dalia“, *Laisvės kovų archyvas*, 1999, Nr. 26, p. 159; J. V. Uzdila, op. cit., p. 97.
- ²¹² „Lietuvos laisvės kovotojų Tauro apygardos rinktinių vadų 1946 m. gegužės 3 d. suvažiavimo protokolas“, p. 97.

Gauta 2012 03 08
Lietuvos edukologijos universitetas,
Studentų g. 39,
Vilnius

Dainius Noreika**BATTLE OF KALNIŠKĖS: A FRAGMENT OF THE FIGHT FOR FREEDOM****Summary**

The article analyses the structure and composition of the partisan division – the company of Jonas Neifalta-Lakūnas [‘Pilot’] – that fought in the Battle of Kalniškės and its role within the context of the Lithuanian resistance against the second Soviet occupation. The direct causes of the battle, its progress and individual stages are discussed. The study uses narrative, analytical and inductive approaches.

Lakūnas’ company was part of the partisan forces of several rural areas under the leadership of Albinas Kisieliauskas-Karvelis [‘Pigeon’]. Neifalta-Lakūnas, commander of the Kalniškės area partisans, was deputy to Kisieliauskas-Karvelis and the head of the command post. The composition and organisational structure of the force was the same as many other Lithuanian partisan forces. The detachment adopted the structural principles of the independent Lithuanian Army and tailored them to the needs of the guerrilla war. In order to ensure confidentiality, separate smaller groups operated in different areas. These smaller groups were usually made from smaller mobile units formed from men of adjacent villages, and were lead by fighters with experience in the army or police service. From the beginning of the Soviet occupation, this partisan company was trying to unite itself into a centralised resistance movement. Initially a relationship was established with the Lithuanian Freedom Army, and 2 new units – Tauras and Dainava Commands – emerged as a result of this centralisation. The creation of centralised underground structures legitimised the activities of the partisan force. The release of proclamations and regulatory documents by the leadership formed the concept of anti-Soviet resistance, regulated its tactics, discipline and behaviour with the civilian population. However, the chain of subordination was on many occasions disrupted and changed, while orders from command headquarters did not always reach the distant Kalniškės Forest.

From February 1945 to March 1945, as far as mobility was concerned, the forces under the leadership of Karvelis and Lakūnas stood out from the rest of the partisan divisions operating in the ethnographic area of Užnemunės Dzūkija [south-western part of Lithuania]. The area of operations of this partisan force, which was extremely mobile and frequently changed its campsite, covered as many as seven rural areas. In the winter of 1944–1945 and spring 1945, up until the famous Kalniškės Battle, these fighters participated in many clashes with the occupational forces, but managed to avoid any major losses. Perhaps one of the most significant of these was the attack on the town of Rudamina and the skirmish at Panara. In both cases the partisans won, believed in the power of their weapons, and did not hesitate to initiate the Battle of Kalniškės.

The Battle of Kalniškės was one of many defensive combats fought by partisans in 1945. It started when the NKVD Regiment surrounded the company of Neifalta-Lakūnas camping in the forest. The progress of the battle can be divided into four stages. During the battle partisans could not withdraw in an organised fashion and had to fight the enemy attacks on Meškakalnis hill. Some fighters were cut off from the main division and were scattered to the depths of the forest. After intensive fire, partisan resistance weakened. The NKVD assault group tried to push the partisans from their occupied positions and to completely destroy them, but around 20 men managed to break out of the encirclement. Although the Battle of Kalniškės claimed the lives of nearly 50 partisans, their dedication inspired their brothers in arms, kept the movement smouldering in the nation’s consciousness, and led to the re-establishment of Lithuania’s independence.